

Ivo Goldstein, *Jasenovac* (Zaprešić; Jasenovac: Fraktura; Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018) 958 str., [32 str.] s tablama: ilustr., zemljop. karte ; 24 cm

Logor Jasenovac prema mnogima je i dalje najkontroverznije pitanje suvremene hrvatske povijesti. Unatoč postojanju mnogobrojne historiografske i druge literature o ustaškim zločinima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH) i jasenovačkom logoru, on je ostao jedna od najzamršenijih historiografskih tema koje treba propitivati i dopunjavati. Stoga je i svaki novi znanstveni napor i pristup dobrodošao.

Najnovija knjiga Ive Goldsteina *Jasenovac*, prema navodu na poledini korica, jest „prva znanstvena monografija” o logoru Jasenovac, „pisana akribično”, što će reći (od grč. ἀκριβεία, akribija) osobito brižljivo, pomno, točno, savjesno, te „odgovorno, bez ideoloških predrasuda, zadnjih namjera i politikantskih motiva”. Prema tome, očito je riječ o „kapitalnom djelu” hrvatske historiografije. Istraživanjem ustaških zločina počinjenih u vrijeme NDH, kao i razmjera zločina u logoru Jasenovac, Goldstein se, kako nam objašnjava u predgovoru, „bavi već dvadesetak godina” (str. 21). Dakle, knjiga *Jasenovac* rezultat je njegovih dosadašnjih znanstvenih napora.

Goldstein piše da je njegova knjiga o Jasenovcu knjiga o „paklu 20. stoljeća”. Povjerava se čitatelju da se, dok je iščitavao najvažnija sjećanja bivših logoraša (Berger, Ciliga, Jakovljević, Miller, Miliša, Nikolić, Riffer) o jasenovačkom logoru, sve više osjećao ni manje ni više nego poput Dantea, kojega „njegovi Vergiliji (više njih, ne jedan!) vode kroz čistilište i pakao i pomno opisuju ljude i njihove muke, živote i razloge zbog kojih su u tom paklu” (str. 34). Goldstein, koji je i prije iskazivao poetska nagnuća, osjeća se poput Dantea, što je pomalo i zabrinjavajuće za znanstvenika koji bi trebao pisati bez pjesničkih strasti...

Prema Goldsteinu, „glavni i najiscrpniji” objavljeni izvor za povijest jasenovačkoga logora tri su knjige dokumenata koje je priredio Antun Miletić¹ (str. 30). Tri knjige? Goldsteinu i recenzentima njegove knjige moram ipak došapnuti: četiri knjige, četiri (brojkom 4)! Kako Goldstein četvrtu Miletićevu zbirku dokumenata o logoru Jasenovac objavljenu u Jagodini 2007. godine² ne navodi ni u popisu literature (str. 811), očito i ne zna da ona postoji.

Zapravo se Goldstein u svojoj knjizi koristi literaturom u kojoj je spomenuta četvrta Miletićeva knjiga korištena, odnosno citirana.³ No, od toga da

¹ Antun MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945. Dokumenta*, knj. I-II (Beograd; Jasenovac: Narodna knjiga; Spomen-područje Jasenovac, 1986); Antun MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945. Dokumenta*, knj. III (Beograd; Jasenovac: Narodna knjiga; Spomen-područje Jasenovac, 1987).

² Antun MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac [1941-1945. Dokumenta]*, knj. IV (Jagodina: Gambit, 2007).

³ Primjerice: Vladimir GEIGER, „Brojidbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941.-1945. (procjene, izračuni, popisi)”, *Časopis za suvremenu povijest* 45 (2013), br. 2: 211-242; Nikica BARIĆ, „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece”, *Pilar. Časopis za društvene*

Goldstein navedeno primijeti, pa da ga to onda možda potakne da navedenu knjigu nabavi i koristi – eh – pa nemojmo očekivati takvu sustavnost i upornost od čovjeka koji se, barem ponekad, osjeća kao Dante.

Goldstein na stranici 781 svoje knjige, prikazujući ozračje u Jugoslaviji, kada su sustavno iznošene znatno preuveličane brojke od 700.000 i više žrtava logora Jasenovac, navodi da su i tada „skrupulozni istraživači”, poput Antuna Miletića, znali „održati distancu” i u uvjetima kada je bilo „nemoguće slobodnije izraziti mišljenje”. Tako je „skrupulozni” Miletić sredinom 1980-ih izjavio i objavio da nema pouzdanih izvora na temelju kojih bi se moglo ustvrditi koliko je logoraša u Jasenovcu izgubilo život i da se taj broj može samo procjenjivati na temelju parcijalno sačuvanih izvora. U vezi s time, objašnjava nam dalje Goldstein, Miletić je citirao izvore koji su, prema Goldsteinu, „svakom dobronamjernom čitatelju” trebali pokazati da je broj od 700.000 žrtava Jasenovca preuveličan.⁴ Unatoč tome, priča nam dalje Goldstein, „skrupulozni” Miletić, nesretnik, bio je „objekt manipulacije” budući da je Vladimir Dedijer u predgovoru svoje knjige [*Vatikan i Jasenovac*] iz 1987. godine⁵ zahvalio Miletiću, navodeći da je kroz prethodno spomenutu Miletićeovu prvu knjigu dokumenata o Jasenovcu „progovorila patnja stotina hiljada ubijenih” (str. 781).

No, tko zapravo manipulira? Nije Dedijer manipulirao kada je zahvaljivao Miletiću, nego je pravi manipulator – Goldstein, koji je u svojoj akribičnosti i skrupuloznosti „zaboravio” navesti što Miletić piše na 38. stranici prve knjige dokumenata *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945*. – „Prema tome broj ukupno ubijenih na teritoriji tzv. NDH po različitim izvorima može se zasad ceniti samo na više stotina hiljada”, i što zatim jasno ponavlja i na 42. stranici – „U ustaškom koncentracionom logoru Jasenovac – Stara Gradiška od avgusta 1941. do maja 1945. prema proceni ubijeno je više stotina hiljada ljudi, žena i dece.”

Goldstein to ili namjerno prešućuje ili premalo zna, a trebao bi znati znatno više jer se logorom Jasenovac „bavi već dvadesetak godina” i napisao je o tom logoru „prvu znanstvenu monografiju”. Neobično je to, jer kada tvrdi da je Dedijer manipulirao Miletićem (str. 781), Goldstein se u bilješci 171 (str. 929), koja se odnosi na taj njegov navod, poziva na spomenutu knjigu Željka Krušelja *Zarobljenici paralelnih povijesti*, na stranice 40–42, a koji tamo donosi objašnjenja koja su potpuno suprotna onima koje donosi Goldstein. Dakle, ili je Goldstein strahovito brzoplet i sve je pogrešno shvatio, netočno protumačio i napisao, ili pak skrupulozno gura vodu na svoj mlin.

Nakon navedenog možda ćemo Goldsteinu, koji se akribično i skrupulozno bavi važnim temama, čak i oprostiti što pritom ne vodi brigu o nekim

i humanističke studije XI (2016), br. 22 (2): 53-111; Željko KRUŠELJ, *Zarobljenici paralelnih povijesti. Hrvatsko-srpska fronta na prijelazu stoljeća* (Zagreb: Srednja Europa, 2018).

⁴ Antun MILETIĆ, „Prilog proučavanju koncentracionog logora Jasenovac – Stara Gradiška (1941-1942)”, u: *Okrugli stol 21. travnja 1984. Materijali s rasprave*, ur. Dobrila Borović (Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985), 18-22.

⁵ Vladimir DEDIJER, *Vatikan i Jasenovac. Dokumenti* (Beograd: Rad, 1987).

osnovnim stvarima kao što je uredno citiranje literature koju koristi. Upravo u spomenutoj bilješci 171 (str. 929) on citira „Bulajić, *Vatikan i Jasenovac, dokumenti*”. Isto „djelo” pogrešno navodi i u popisu izvora i literature na stranici 810. Pa valjda je autor te knjige Vladimir Dedijer, a ne [Milan] Bulajić? Usto Miletićev članak na koji se poziva Goldstein navodi „napamet”, netočno: „Prilog proučavanju koncentracionog logora Jasenovac – Stara Gradiška (1941-1945)”, u: *Okrugli stol, 21. travnja 1984. godine*, Spomen-područje Jasenovac, 1985., str. 18-22. U popisu izvora i literature članak je naveden na stranici 823. Točno bi bilo: „Prilog proučavanju koncentracionog logora Jasenovac – Stara Gradiška (1941-1942)” itd.

Svakome imalo upućenijem jasno je da u sustavnom širenju „jasenovačkoga mita” važno mjesto zauzimaju upravo radovi Antuna Miletića, inače pukovnika bivše Jugoslavenske narodne armije, upornoga i dugogodišnjega zastupnika teze da je u logoru Jasenovac život izgubilo najmanje nekoliko stotina tisuća, pa i 700.000 osoba. Za Goldsteina je pak Miletić „skrupulozni istraživač” (str. 211, 781), što će reći (lat. *scrupulosus*) pretjerano točan, krajnje oprezan i savjestan. Za Goldsteina je očito skrupulozan svatko tko potvrđuje njegov način.

Kada Goldstein na samom početku knjige zbrzano i zbrkano piše o tome da je u Jugoslaviji postojala pretjerana brojka od 700.000 jasenovačkih žrtava, on nam dalje krajnje nesuvislo objašnjava da su „takvi narativi i općenita situacija” u sredinama koje su stradale u „ustaškim i četničkim genocidnim akcijama” stvarali dojam da se ti zločini zanemaruju, namjerno zaboravljaju i da se o njima „ne smije govoriti i pisati” jer su tadašnje vlasti htjele prikazati naciste i fašiste kao „glavne zločince”, a „domaće kvislinge kao sekundarne aktere” (str. 28). Dakle, prema Goldsteinu, s jedne strane znatno se pretjerivalo i lagalo o 700.000 žrtava logora Jasenovac, a s druge strane nije se smjelo govoriti o zločinima ustaša? Ako je samo u Jasenovcu ubijeno 700.000 osoba, kako „domaći kvislinzi” mogu biti „sekundarni akteri”?

Dovoljno je i prelistati knjigu ponajboljega srbijanskog poznavatelja mnogobrojne i gotovo nesagledive literature o logoru Jasenovac Jovana Mirkovića *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*⁶, koju i Goldstein navodi u popisu izvora i literature u svojoj knjizi (str. 823), i uvjeriti se što se i koliko pisalo i objavilo o ustaškim zločinima u NDH i o logoru Jasenovac, i jesu li ustaše za vrijeme Jugoslavije bili prikazivani kao „sekundarni akter”. Što se pak tiče popisa ljudskih gubitaka Drugoga svjetskog rata i manipulacije brojkama o tim gubicima u Jugoslaviji, Goldstein je trebao konzultirati, a naravno nije, relevantne i nezaobilazne radove, primjerice članke Srđana Bogosavljevića⁷,

⁶ Jovan MIRKOVIĆ, *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima* (Laktaši; Banja Luka; Beograd: GrafoMark; Besjeda; Muzej žrtava genocida, 2000).

⁷ Srđan BOGOSAVLJEVIĆ, „Nerasvetljeni genocid”, u: *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, prir. Nebojša Popov (Beograd: Republika, 1996), 159-170 ili Srđan BOGOSAVLJEVIĆ, „Drugi svetski rat – žrtve. Jugoslavija”, u: *Dijalog povjesničara/istoričara*, sv. 4, prir. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001), 487-507.

Mate Rupića⁸ i Nenada Lajbenšpergera⁹, i možda bi mu neke stvari postale jasnije.

Goldstein će povremeno preuzeti i vokabular hrvatskoga nacionalista da bi napao „beogradsku čaršiju”, koja je tijekom 1980-ih širila teze o tome da partizani namjerno nisu željeli osloboditi Jasenovac (str. 644). No, na drugim će mjestima i sam Goldstein preuzeti iste takve „argumente”. Primjerice, citira Jovanku, suprugu jugoslavenskoga predsjednika Josipa Broza Tita, da je „cjelokupno rukovodstvo” nakon rata pitanje Jasenovca „sklonilo u stranu”, pa se preko Jasenovca i njegovih žrtava „olako prešlo” (str. 799). Zaista se preko toga u komunističkoj Jugoslaviji „olako prešlo” – samo je broj žrtava logora Jasenovac nabijen na više od pola milijuna. Šteta što Goldstein nije pozornije čitao knjigu Heike Karge *Steinerne Erinnerung – versteinerte Erinnerung? Kriegsgedenken in Jugoslawien (1947-1970)*¹⁰, pa bi možda njegov zaključak bio i ponešto drugačiji.

Sustavno i ozbiljno prikazati kako je u Jugoslaviji nastala brojka od 700.000 žrtava Jasenovca, kakav je u tom režimu općenito bio odnos prema žrtvama Drugoga svjetskog rata – nažalost, doista zahtijeva skrupuloznost, zahtijeva rad, zahtijeva trud. Goldstein, kojem je pukovnik Miletić „skrupulozan”, umjesto toga će citirati književnika Miljenka Jergovića, koji je nekom prilikom rekao da je Auschwitz bio „strašno i posljednje mjesto”, da bi na temelju toga Goldstein zaključio da se Jasenovac od Auschwitzta „razlikovao u malo elementa” (str. 23). No, kada Goldstein u svojoj knjizi parafrazira Jergovića, to je podjednake težine kao da ja u svojim historiografskim radovima parafraziram mišljenje dobitnice ugledne hrvatske književne nagrade *Kiklop* Nives Zeljković Celzijus. Naime, nije poznato da je Jergović autoritet za nacističke zločine i holokaust, kao i za relevantne sudove o Auschwitzu. Zar ne postoje za to ipak pozvaniji povjesničari i znanstvenici srodnih struka?

Na početku knjige Goldstein je spomenuo da su se za vrijeme komunističke Jugoslavije u vezi s Jasenovcem upotrebljavale „sugestivne metafore” o „povampirenim koljačima” i „sumanutim zločincima” (str. 28). Usput, valjda je ipak trebalo pričekati 1991. da beogradski mediji zatrupe o „povampirenim” ustaškim, odnosno Tuđmanovim koljačima. A kakve su Goldsteinove metafore? On piše o „bezočnim prijevarama” (str. 48), „duboko nemoralnim zadacima” (str. 49), „dubini pakla” (str. 432), „dnu pakla” (str. 567) itd....

⁸ Mate RUPIC, „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”, u: *Dijalog povjesničara/istoričara*, sv. 4, prir. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2001), 539-552 ili Mate RUPIC, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 33 (2001), br. 1: 7-18.

⁹ Nenad LAJBENŠPERGER, „Presenting and Establishing the Number of Yugoslav Casualties of World War II from Liberation until 1951”, *Tokovi istorije* (2017), br. 3: 143-166.

¹⁰ Heike KARGE, *Steinerne Erinnerung – versteinerte Erinnerung? Kriegsgedenken in Jugoslawien (1947-1970)*, Balkanologische Veröffentlichungen des Osteuropa-Instituts an der Freien Universität Berlin, Band 49 (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010).

Zapravo je činjenica da i Goldstein „skrupulozno” sugestivne metafore upotrebljava na vagone. Dobar je primjer poglavlje „Koljači na terenu” (str. 414–475), o ustašama počiniteljima zločina u Jasenovcu. Tako će Goldstein svjedocima, u izjavama koje su oni dali u komunizmu i u sjenci više od pola milijuna žrtava Jasenovca, prepustiti da „ocijene” koljače, a on će to samo „skrupulozno” citirati: „inteligentni sadisti” (str. 422), „pogani skot” (str. 423), „krvnik” (str. 426), „krvnik” (str. 427), „koljač” (str. 428), „zločinački pop” (str. 429), „ustaški zlikovac” (str. 430), „najopasniji koljač” (str. 432), „najveći zlikovac” (str. 434), „ljudi – zvijeri” (str. 434), „glavni krvolok” (str. 438), „najveći zlikovac” (str. 438), „zvijer” (str. 438), „krvnik” (str. 440), „najkrvoločniji ubojica” (str. 440), „krvolok i krvnik” (str. 442), „glavni krvolok” (str. 444), „teški koljač” (str. 446), „glavni krvolok” (str. 446), „najokorjeliji zlikovac” (str. 447), „najpoznatiji krvnik” (str. 447), „nasuroviji i najkrvoločniji zločinac” (str. 447), „najveći zlikovac” (str. 448), „koljač” (str. 448), „glavni krvolok” (str. 448), „glavni krvolok” (str. 449), „sam Satana” (str. 452), „ljudi zvijeri” (str. 453), „najokorjeliji zlikovac” (str. 453), „koljači” (str. 455), „zmija” (str. 455), „vođa krvopija” (str. 455), „opijala se i kurvala samo s ustašama” (str. 456), „pravi zločinac” (str. 458), „žena-zvijer” (str. 460), „najveći krvnik/krvolok” (str. 461), „najveći krvnik” (str. 461), „jasenovački krvnici” (str. 466), „poznati krvnik i koljač” (str. 467), „koljač” (str. 469), „senilni sadist” (str. 471), „šef koljača”, „najbolji koljač” (str. 472), „prikriti mučitelj”, „koljač”, „šef koljača” (str. 474), „teži mučitelj” (str. 475), „krvolok” (str. 475).

Bilo bi uputno da Goldstein isti ili sličan način izražavanja koristi, i citira, i kada piše o komunističkim zločinima, i kada u tom kontekstu spominje Josipa Broza Tita. No, nasuprot prethodno spomenutim epitetima, Goldstein će komunistički sustavni i nemilosrdni obračun s neprijateljem u Hrvatskoj, i drugdje u Jugoslaviji, potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata nazvati samo „aberracijom”¹¹ [od lat. *aberratio*, skretanje s puta, pogreška sustava].

Ako i zanemarimo da je takvo Goldsteinovo pisanje zamarajuće i dosadno, veći je problem što iza takvih ocjena zapravo nedostaje neko kvalitetnije objašnjenje, nekakav na kvalitetnoj metodologiji utemeljen odgovor o nasilju i njegovim počiniteljima u Jasenovcu. Umjesto toga dobili smo slabašno sastavljen biografski leksikon „ustaških koljača”. Svi su tu, na broju. Petar Brzica s drugim se ustašama kladio tko će pobiti više Srba, pa ih je u jednom danu „navodno” uspio pobiti 1360, što je bio „rekord” (str. 428). To zaista jest pravi rekord. Jedan dan ima 24 sata, odnosno 1440 minuta, pa je brzi Brzica prosječno ubio po jednoga Srbina gotovo svake minute, bez ikakve stanke ili odmora. Tu je i neki Maričić, kojemu Goldstein nije utvrdio ni točno osobno ime, ali je uspio spomenuti da je navedeni gospodin nosio brkove „à la Menjou” (str. 432), a Goldstein, majstor bitnih pojedinosti, zatim nam objašnjava da se to odnosi na brkove kakve je nosio američki glumac Adolphe Menjou (str. 884). Tu je i neki ustaša namirisana „otmjanim i čuvenim parfemom chypre” (str.

¹¹ „Ivo Goldstein: Istinu o Jasenovcu zna svatko tko želi”, <https://www.slobodnaevropa.org/a/ivo-goldstein-jasenovac-logor-/29198835.html>, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

431). Ne zaboravlja Goldstein ni ustašu Muju Jusića, koji si je dao izraditi „sablju demeškinju, tešku 5 kg, koju je trebalo držati objema rukama” (str. 443), a u cijeloj je priči ključan podatak o ustaši Stjepanu Bosaku, koji je imao velika stopala, pa je – vjerovali ili ne – nosio cipele broj 52 (str. 443).

Goldstein nam u knjizi opisuje Jasenovac (i Staru Gradišku) kao primjer „pakla 20. stoljeća”, kao „apokalipsu” itd. No, zapravo, neprestanom težnjom da nam dočara taj pakao na kraju ispada kontradiktoran, a ponekad i groteskan. Nizanjem grozota Goldstein na kraju postiže dojam suprotan od namjeravanog. Pozorniji čitatelj ne zna kako povjerovati onome što Goldstein piše, među ostalim i zato što Goldstein proturječi samome sebi.

Tako, primjerice, najprije možemo saznati da je logorašima obična pitka voda bila dostupna u minimalnim količinama (str. 257), ali onda doznajemo da je liječnik jednom bolesnom logorašu naložio da pije čaj, ali je ovaj želio vode, pa mu je jedan drugi logoraš dao „litru, dvije vode” (str. 344). Dakle, vode najprije nema, onda se daje na litre, a može se popiti čak i čaj... U vezi s epidemijom tifusa u Jasenovcu potkraj 1942. Goldstein zaključuje da je uprava logora težila „zataškati epidemiju pred nadležnima u Zagrebu” (str. 269). Budući da sam Goldstein nekoliko stranica prije (str. 266) navodi da je Ustaška obrana potkraj studenoga 1942. zatražila od vlasti u Zagrebu sredstva za rasluživanje da bi se suzbila epidemija tifusa u logoru,¹² ostaje nejasno kako se to težila „zataškati” spomenuta epidemija? Nema tu logike, osim Goldsteinove „logike” da ustaše, osim što kolju, i lažu i zataškavaju... Isto tako Goldstein će se potruditi objasniti nam da su životni uvjeti logoraša u smislu prehrane, osobne higijene i svih drugih egzistencijalnih pitanja bili neljudski, ispod razine preživljavanja. A onda će Goldsteinu ipak izletjeti da su majke koje su u logoru bile s djecom tu djecu kupale svaki dan, prale im pelene i pripremale hranu (str. 299). Pa kako to kada hrane nije bilo, vode nije bilo, uvjeta za održavanje osobne higijene nije bilo?

Goldstein navodi da su neki ustaše u Jasenovcu ubijali zatočenike uz obražloženja koja su bila „monstruozna”, primjerice zbog pokušaja bijega odnosno bijega nekih drugih zatočenika (str. 323). Pa dobro, ako ustaše u Jasenovcu ionako ubijaju bez milosti, što bi to onda bilo „monstruožno” ako su nekog zatočenika ubili zbog pokušaja bijega ili zbog bijega drugih zatočenika? To je dobar primjer kako se Goldstein inflatorno razbacuje „teškim” epitetima, a na kraju ispada kontraproduktivan u odnosu na svoju misiju dočaravanja pakla. E, Dante, Dante! Umjesto da se čitatelj zgrane nad brutalnošću ustaških koljača, na kraju se podsmjehuje Goldsteinovu patetičnom fraziranju...

U naplavini Goldsteinovih citata svatko će naći nešto za sebe. Tako on najprije ocjenjuje da je logorašima bilo „najteže” priviknuti se „na blizinu smrti” (str. 301), ali zatim skače sam sebi u usta citirajući sjećanja preživjelih iz Jasenovca, koji kažu da su „svi” upućeni u Jasenovac „osjećali” da je to „posljed-

¹² HR-HDA-226, Ministarstvo zdravstva i udružbe NDH, Glavno ravnateljstvo za zdravstvo, Broj: 74.970/1942.

nja stanica njihovih života”, odnosno da su na blizinu smrti u logoru navodno „umjesto straha osjetili čvrstoću” (str. 338). Oko ubijanja zatočenika Goldstein se pak koprca u proturječnostima. Kako nam objašnjava, ustaša u Jasenovcu mogao je premlatiti ili ubiti „bilo kojeg zatočenika i za to nije trebalo imati ni razlog ni povod”. No, samo nekoliko redova poslije Goldstein navodi da su neki ipak postavljali pitanja zašto je netko ubijen, pa je izgovor bio da se radilo o zatočeniku koji je pokušao pobjeći. Odnosno, čak i kada se ubijalo bez ikakva razloga, trebao je postojati neki, čak i „besmisleni razlog” (str. 322). Dakle, najprije ustašama ne treba ni razlog ni povod, a onda ipak treba postojati neki razlog, čak i „besmisleni”?

Na drugom će nam mjestu Goldstein, pišući o nekom ustaši Mirku Runjašu „Cigi”, među ostalim navesti da je imao „pune ovlasti da na zatočenicima može zadovoljavati svoje sadističke prohtjeve koliko i kako hoće” (str. 447). No, to zvuči besmisleno ako je Goldstein, kako je spomenuto, prethodno naveo da su ustaše u logoru mogli ubiti „bilo kojeg zatočenika i za to nije trebalo imati ni razlog ni povod”. Dakle, što će onda Runjašu nekakve „pune ovlasti”?

Još je smješnije kada nam Goldstein, opisujući još jednoga „koljača na terenu”, ustaškoga časnika Illea, navodi da je bila „javna tajna” da taj koljač – „ucjenjuje zatočenike”. Naime, ako bi na nekom zatočeniku Ille opazio bolje cipele, prišao mu je „bez srama” i rekao da mu te cipele treba predati, a ako se zatočenik nekome zbog toga potuži, Ille mu je zaprijetio da će ga likvidirati (str. 449). Ustaše, najprije nas je naučio Goldstein, mogu nekažnjeno ubiti svakog zatočenika, a onda Ille „bez srama” traži od zatočenika cipele, a zatočenici su se zbog toga nekome čak mogli i „potužiti”? Pa što ih ustaša Ille jednostavno nije zaklao i uzeo im cipele? Ponavljam: Goldsteinov laboratorij užasa na kraju se pretvara u hrpu lopatom nabacanih tvrdnji kojima on negira samoga sebe.

Nakon svega čovjek se zaista mora nasmijati kada Goldstein citira Đorđa Milišu¹³, koji navodi da je ustaša Jakov Džal bio „poznati krvnik”, ali ovdje čak i Goldstein intervenira, pa ocjenjuje da bi to mogla biti i „paušalna ocjena” koju je Miliša ionako „svakome lijepio” (str. 455). Za razliku od Miliše, Goldstein pozorno bira riječi, nikada ne koristi „sugestivne metafore”... Nakon svega napisanog Goldstein nas ipak poučava da su svi „sudionici genocida i zločina protiv čovječnosti u Jasenovcu” ipak bili „ljudi”, a ne „jednodimenzionalna čudovišta” (str. 488). Ne bi se to dalo zaključiti iz njegovih prethodno danih opisa...

Zapravo je njemački povjesničar Alexander Korb u vezi s pisanjem zapadnih povjesničara o NDH i njezinim, odnosno ustaškim zločinima primijetio upravo „diskurs patologiziranja” (*Pathologisierungsdiskurs*), pri čemu se Balkan percipira kao daleko i strano mjesto na kojem ustaše čine pitoreskno-egzotična krvava zlodjela. Korb piše i o zapadnim povjesničarima koji nekritički preuzimaju određene izvore za opis stanja u NDH, pri čemu posebno ističe „apologetske memoare” njemačkoga generala Edmunda Glaisea von Horste-

¹³ Đorđe MILIŠA, *U mučilištu – paklu Jasenovac* (Zagreb: Naklada piščeva, 1945).

naua¹⁴, koji tim svojim djelom postaje „krunski svjedok” umjesto da se ono kritički analizira i kontekstualizira. Sve spomenuto Korb smatra manjkavim pristupom, od kojega bi se trebalo odmaknuti.¹⁵ Ali, kako Goldstein nije povjesničar sa zapada, nego iz naših krajeva, on će se nerijetko odati *Pathologisierungsdiskursu*, a bez memoara Glaisea von Horstenaua jednostavno ne može. Već na samom početku knjige zavapio je što se još za vrijeme Jugoslavije nisu češće citirali njegovi memoari (str. 28).

Već na početku knjige, kada Goldstein za opis „monstruoznog mučitelja”, ustaškoga časnika Viktora Tomića, koristi mišljenje Vladimira Židovca da je u Tomiću bila neka „posebna vrsta mistike i ludila” (str. 54), postaje jasno da stvari neće izaći na dobro, a Goldstein će se i nadalje danteovski koristiti sličnim pjesničkim slikama, primjerice „čitavo ludilo Jasenovca” (str. 596).

Goldstein će se posvetiti objašnjenjima kao da je priučeni psiholog ili psihijatar. Tako su motivi ustaške mržnje prema Srbima „mnogostruki i slojeviti”, pa se Goldstein poziva na Sigmunda Freuda i „narcizam malih razlika” (str. 52). Ubijanje maljem i nožem bilo je, zaključuje Goldstein, iskaz „individualne patologije” (str. 336). Nakon toga Goldstein ocjenjuje da je Miroslav Filipović Majstorović iskazivao „bipolarnost”, što je slučaj kod osoba s „teškim psihopatološkim problemima” (str. 409). A onda, nakon „narcizma malih razlika” i bipolarnih poremećaja, tu je i tipična goldsteinovska kovanica o „tipičnom sindromu samomržnje” kod Filipovića Majstorovića budući da mu je majka navodno bila Srpkinja (str. 401). [Priučeno parapsihološko etiketiranje o „samomržnji” Goldstein(i) su patentirali već prije, primjerice da bi klasificirali Ernesta Bauera, koji je bio u vlasti NDH, a majka mu je podrijetlom bila Židovka.]¹⁶ Dakle, zaključuje Goldstein – bipolarni poremećaj sa sindromom samomržnje. Nakon te dijagnoze Goldstein će nas počastiti i jednim od besmislenijih i žalosnijih zaključaka te nadahnuto napisati: „Međutim, srpstvo majke Miroslava Filipovića-Majstorovića samo je najdrastičniji primjer proturječja, tragičnosti i teatra apsurdna kojima je prožeta povijest jasenovačkog logora” (str. 401). Budući da mi nismo nadahnuti poput Goldsteina, morat ćemo zaključiti suprotno, odnosno da je navodno srpstvo majke Filipovića Majstorovića za cjelokupnu ocjenu Jasenovca sasvim nevažna pojedinost. Istovremeno jest najdrastičniji primjer olakoga Goldsteinova piskaranja kada u Jasenovcu uočava i „teatar apsurdna” (str. 401). Što je to u Jasenovcu „teatar apsurdna”?

Goldstein nam neće, pikantno, zaboraviti spomenuti ni da „neke činjenice”, iako nije naveo koje točno, sugeriraju da je Vjekoslav Luburić bio homo-

¹⁴ Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau, Band 3: Deutscher Bevollmächtigter General in Kroatien und Zeuge des Untergangs des „Tausendjährigen Reiches”, hrsg. von Peter Broucek (Wien; Köln; Graz: Böhlau, 1988) – hrvatsko izdanje: Edmund GLAISE VON HORSTENAU, *Zapisi iz NDH* (Zagreb: Disput, 2013).

¹⁵ Alexander KORB, *Im Schatten des Weltkriegs: Massengewalt der Ustaša gegen Serben, Juden und Roma in Kroatien 1941–1945* (Hamburg: Hamburger Edition, 2013), 27–28.

¹⁶ Usp. Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu* (Zagreb: Novi Liber; Židovska općina Zagreb, 2001), 51–52.

seksualac, premda o tome u „memoarima ili službenoj dokumentaciji” nema „spomena” (str. 397). Franjevac i ustaša Dionizije Juričev bio je pak „među ustašama najaktivniji u spavanju s opaticama” (str. 678). Ne tvrdi to Goldstein, nego se tako pričalo, a on skrupulozan i akribičan mora prenijeti taj krucijalni podatak. Nakon tih ključnih pojedinosti na drugim mjestima dubokoumnost Goldsteinove psihološko-sociološko-historiografske analize čovjeku oduzima dah. Tako nam on objašnjava da nepismenost određene osobe (ustaškoga zlikovca) ne podrazumijeva da je ta osoba odmah i nasilna i okrutna, a isto tako bilo ih je inteligentnih i obrazovanih koji su bili „nesmiljeni zločinci” (str. 422).

Ostaje dojam da su Goldsteinova „objašnjenja” arbitrarna i kao lopatom nabacana. Ponavljam, kod Goldsteina je previše *Pathologisierungsdiskursa*. Nekakva širega kvalitetnog obrasca, metodologije koja bi pomogla razumijevanju Jasenovca, baš i nema.

„Brutalnost se očitovala ne samo u ubijanju maljem i kamom nego i u činjenici da su ubojice i žrtve često gledali u posljednjim trenucima jedan drugoga u oči” (str. 334), piše Goldstein i u nastavku detaljno opisuje malj i objašnjava kako se njime ubijalo... Ustaško ubijanje maljem u Jasenovcu Goldstein će nam pak interdisciplinarno povezati s navodnim drevnim običajem ubijanja starih ljudi u nekim našim krajevima, naprimjer u Lici, Gorskom kotaru, Dalmatinskoj zagori, na nekim jadranskim otocima, te u Hercegovini i u Crnoj Gori. Goldstein opširno i nadasve slikovito, uz spominjanje pojedinosti, prenosi što je o tome zabilježila etnološka literatura (str. 334–335). Goldstein piše da je „u pasivnim krajevima Hrvatske i šire regije ostalo sjećanje na običaj da se starci koji navrš 60 godina (pa čak i kad navrš tek pedesetu, ali i osamdesetu) dobro nahrane, odvedu u planinu te da ih tamo član obitelji ubije udarcem malja ili sličnog predmeta po glavi [...]”. Piše Goldstein i da je u Dinaridima navodno postojala izreka „zrio za sikiru” [cjepidlačim, ali nije „navodno” jer postoji i danas]. Itd., itd... I nakon toga i takva Goldsteinova nadahnutog prikaza i „objašnjenja”, nezaobilaznog za razumijevanje zločina počinjenih u logoru Jasenovac, ostaje ipak slabašan dojam budući da i sam Goldstein, čini se s nešto žaljenja, objašnjava da istraživači ipak nisu „nedvojbeno potvrdili” postojanje „običaja ubijanja starih ljudi”. No, Goldstein dalje objašnjava da je to „dijelom vjerojatno i stoga što su ih porodice nastojale potisnuti iz kolektivnog sjećanja, ali se sve nije moglo izbrisati”. Dopuštam mogućnost! Ujedno žalim što nisam svojim rođijacima iz Biska dopao ruku i što me nisu zatukli na Mosoru, barem ne bih morao čitati navedene bedastoće.

Uzevši u obzir prethodno navedeno, pokušaj slojevitijega objašnjenja u poglavlju „Banalnost jasenovačkog zla” (str. 476–490) dao je slabašne rezultate. Kao što i sam naslov sugerira, Goldstein će nam tu najprije prepričavati Hannu Arendt i što je ona pisala o Eichmannu.¹⁷ No, ostaje dojam da se Goldstein dohvatio prve knjige koje se sjetio. Što je sa studijama o izravnim počin-

¹⁷ Hannah ARENDT, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil* (New York: The Viking Press, 1963).

teljima zločina u nacističkim logorima, ili o pripadnicima njemačkih postrojbi koji su provodili masovne likvidacije Židova? Je li se korištenjem takvih studija i druge relevantne literature moglo, komparativnim pristupom, lakše doći i do nekih odgovora o ustašama iz Jasenovca? Ima Goldstein pametnijih poslova od pozornoga čitanja članaka u *Holocaust and Genocide Studies*, *Yad Washem Studies* ili čitanja raznih drugih svjetski relevantnih časopisa, zbornika i knjiga. Uostalom, u svojoj knjizi Goldstein nigdje ne spominje nijedno djelo, primjerice, Iana Kershawa. Raula Hilberga¹⁸ čak i spominje nekoliko puta u bilješkama, ali ga nema u popisu literature. Valjda u žurbi zaboravio. I tko zna kada je sve to *kopipejstano*.

Nije Goldstein u svojoj knjizi koristio ni nezaobilaznu knjigu Jovana Ćulibrka *Istoriografija holokausta u Jugoslaviji*¹⁹. Ne koristi Goldstein ni mnogo toga drugog. Primjerice, kada piše o sudbini kozaračke djece, zašto ne koristi nezaobilaznu knjigu Ćirila Petešića *Dječji dom u Jastrebarskom*²⁰, a [da ne ispadnem jednostran] i knjigu Rade Milosavljevića *Dečji ustaški koncentracioni logor Jastrebarsko*²¹? Zašto Goldstein, kada piše o Srbima u NDH i odnosu ustaša prema pravoslavlju, ne koristi nezaobilaznu knjigu Veljka Đ. Đurića *Ustaše i pravoslavlje*²² ili neke druge Đurićeve radove, slagao se ili ne s onime što u njima piše? Nije konzultirao ni zbirku dokumenata *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, koju su priredili Nikola Živković i Petar Kačavenda.²³ Ne mogu vjerovati, ali Goldstein u svojoj knjizi uopće ne spominje nezaobilaznu knjigu – opsežnu zbirku dokumenata *Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941. [-1945.]*, koju je 1993. objavio Vojnoistorijski institut u Beogradu.²⁴ No, dugačak je popis knjiga, zbornika, časopisa i radova kojima se Goldstein, u svojem „skrupuloznom” pristupu, nije koristio i konzultirao ih, a – kratko rečeno – trebao je jer su relevantni za razumijevanje pitanja kojima se bavio... Ipak, ne treba biti prekritičan, Goldstein koristi i neke vrijedne naslove. Primjerice, tu

¹⁸ Raul HILBERG, *The Destruction of the European Jews* (New Haven, CT: Yale University Press, 1961).

¹⁹ Jovan ĆULIBRK, *Istoriografija holokausta u Jugoslaviji* (Beograd: Institut za teološka istraživanja, Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta u Beogradu; Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu, 2011) ili Jovan ĆULIBRK, *Historiography of the Holocaust in Yugoslavia* (Belgrade: The Institute for Theological Research of the Faculty of Orthodox Theology of the University of Belgrade; Faculty of Security Studies of the University of Belgrade, 2014).

²⁰ Ćiril PETEŠIĆ, *Dječji dom u Jastrebarskom. Dokumenti (1939–1947)* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990).

²¹ Rade MILOSAVLJEVIĆ, *Dečji ustaški koncentracioni logor Jastrebarsko* (Jagodina: Gambit, 2009).

²² Veljko Đ. ĐURIĆ, *Ustaše i pravoslavlje. Hrvatska pravoslavna crkva* (Beograd: Beletra, 1989).

²³ Nikola ŽIVKOVIĆ, Petar KAČAVENDA, *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Izabrana dokumenta* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1998).

²⁴ *Zločini na jugoslovenskim prostorima u prvom i drugom svetskom ratu. Zbornik dokumenata*, tom I: *Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.*, knj. 1: *Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941.* (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1993).

je kolumna Viktora Ivančića objavljena u ožujku 2017. u *Novostima* Srpskoga narodnog vijeća pod naslovom „Govno na grobu” (str. 818).

Nakon što je napisao nekoliko redaka o Hanni Arendt, Goldstein ulijeće s kategorijom „genetskih zločinaca”, koju je definirao talijanski liječnik Cesare Lombroso (1836. – 1909.). Na našu žalost, Goldstein nam zatim objašnjava što je to „lombrosovski tip”, odnosno „rođeni zločinac”. To su osobe koje imaju „nisko čelo, guste obrve, jaku donju vilicu, sitne oči i jake ekstremitete”. No, žali nam se Goldstein, za većinu jasenovačkih ustaških zločinaca ne postoji ni tjelesni opis ni fotografije, pa, nažalost, nije moguće ustvrditi radi li se o „lombrosovskom tipu” (str. 477). Na kraju ove Goldsteinove veličanstvene multidisciplinarnе analize on zaključuje da je na temelju tjelesnoga opisa i fotografija (ustaških koljača) koje ipak postoje „jasno” da se Lombrosova teorija, ili neka slična, ne može primijeniti na primjeru Jasenovca. – Dobro jutro, prof. Goldstein! Nije li Lombrosova teorija na kraju imala utjecaj upravo na naciste i njihove teorije o „zločinačkim tipovima” i „inferiornim rasama”, pa time i na nacističke prakse eutanazije i progona „nižih rasa”?

Nakon čeprkanja po Lombrosu i žaljenja što nema fotografija ustaša iz Jasenovca da im promotri guste obrve Goldstein ulazi u nova „objašnjenja”, pa primjerice spominje i poznatu knjigu Daniela Jonaha Goldhagena *Hitler's Willing Executioners*²⁵ (str. 481), ali mu, skrupulozan, netočno piše ime: Daniel Jonas. Čuo je Goldstein za Goldhagena, kao što je čuo za Arendt, Lombrosa i za Madagaskar, pa ga i spominje. Svojevremeno je Goldhagenova knjiga pobudila veliku pozornost i rasprave u Njemačkoj, pa je valjda za nju uspio čuti i Goldstein. Niz ozbiljnih njemačkih i drugih povjesničara upozorio je na sva pojednostavnjivanja, pogrešne teze i pogrešne zaključke te knjige.²⁶ No, kao što ne zna druge stvari, Goldstein vjerojatno ne zna ni to.

Nakon toga Goldstein nam pokušava dati dodatna objašnjenja zla u Jasenovcu jer su njegovi razmjeri „toliko stravični” da i „najdosljedniji zagovornik racionalnog pristupa” mora pomisliti da postoji „još neko objašnjenje”. Opet taj *Pathologisierungsdiskurs!* Ali, Goldstein se ne zaustavlja, pa na našu žalost nastavlja „objašnjavati”. Dakle, ustaše su bili neobrazovani, mladi i povodljivi, a sve to u društvu u kojem je kolektivno snažnije od individualnoga i u kojem postoji „psihologija stada”, mnogo više nego u „bogatijim, razvijenijim i naprednijim sredinama” (str. 482). Odlično, prof. Goldstein, zato su partizani bili drugačiji, obrazovani, zrelih godina i nepovodljivi, i zato su, na sreću, Njemačka i njemačko društvo, koji su bili mnogo bogatiji, u svakom pogledu razvijeniji i napredniji, i nedvojbeno civiliziraniji i kulturniji, uspjeli izbjeći Adolfa Hitlera, nacizam, rasne zakone i Auschwitz. Kolosalan zaključak.

²⁵ Daniel Jonah GOLDHAGEN, *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust* (New York: Alfred A. Knopf, 1996).

²⁶ Ian KERSHAW, *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*, Fourth Edition (London: Arnold, 2000), 253-262.

Nakon toga Goldstein nas na stranici 483 svoje najnovije knjige časti i ovom umotvorinom: „U kulturi jasenovačkih ubojica prijezir i mržnja prema ‘drugom’ i ‘drugačijem’ bili su snažno izraženi. A ta kultura, zapravo metakultura, nije nestala u desetljećima nakon Drugog svjetskoga rata, ona se manifestirala u ratovima devedesetih, u masovnim i osvetničkim ubojstvima, pljački i paležu.” Smiješno – koja je to „metakultura”, što se sve dogodilo od 1945. do 1990-ih, u desetljećima života u nedemokratskom komunističkom sustavu, što je utjecalo na ponašanje ljudi u ratovima 1990-ih? Kakvo je to „objašnjenje”, na čemu se ono temelji?

Bio bih razočaran da Ivo Goldstein nije spomenuo „ustaški plan o trećinama”. Razvijanje te teorije bez oslonca na pouzdane izvore gotovo je tradicija u obitelji Goldstein. – Slavko Goldstein pisao je da je ustaša Vlado Singer u svibnju 1941. sreo komunistu Šimu Balena, pa mu je rekao ustaški „plan o trećinama”. Zatim je napisao da se „čini” da je navedeno bila „često spominjana i popularna” formulacija u „nekim ustaškim krugovima”. No, mudro je zaključio Slavko Goldstein, ta „floskula” o „trećinama” nije izvorno ustaška, nego vodi podrijetlo od glavnoga savjetnika ruskoga cara, koji je početkom 1880-ih, komentirajući pogrome Židova, zaključio da trećina Židova iz Rusije treba emigrirati, trećina treba prijeći na pravoslavlje, a trećinu čeka smrt.²⁷

Tako i Ivo Goldstein piše da je među ustašama „kružila maksima” da bi „srpsko pitanje” trebalo riješiti po načelu „trećinu pobiti, trećinu iseliti, trećinu pokrstiti”. Ona – piše dalje Goldstein – nije nikada zapisana u ustaškim programskim spisima niti je zabilježena u tisku ili zakonskim odredbama NDH, ali – zaključuje Goldstein – nema nikakve dvojbe da je teror nad Srbima imao za cilj njezinu realizaciju. O tome, objašnjava nam Goldstein, „posredno svjedoče” razni izvori, čak i zapisi „vrlo informiranih suvremenika”. Goldstein spominje specijalnoga opunomoćenika Ministarstva vanjskih poslova Njemačkoga Reicha za Balkan sa sjedištem u Beogradu Hermanna Neubachera i njegovu knjigu *Sonderauftrag Südost 1940-45*²⁸, koji bi, valjda, trebao biti relevantan izvor za teoriju o „trećinama” (str. 51–52).

Preuzimajući mudrolije oca Slavka, ali bez spominjanja što je Singer navodno rekao Balenu [valjda se zagubio magnetofonski zapis], Ivo Goldstein educira nas da ideja o „trećinama” nije originalna dosjetka Ante Pavelića, ili nekoga njegova suradnika, nego je preuzeta od jednoga savjetnika ruskoga cara Aleksandra III., koji je tu zamisao („trećinu Židova iseliti, trećinu pokrstiti, a trećina će umrijeti od gladi”) predlagao za rješenje židovskoga pitanja u Rusiji. Kao šlag na vrh torte Ivo Goldstein skrupulozno dopunjuje oca Slavka i zaključuje da su tu izjavu ustaše „očito” negdje „pročitali i onda samo preuzeli” (str. 52). – Dakle, u nedostatku pouzdanih izvora Goldstein se poziva na „posredne izvore” i proglašava „očitim” ono što nije očito – dok se ne dokaže nekim oz-

²⁷ Slavko GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća* (Zagreb: Novi Liber, 2007), 113-114.

²⁸ Hermann NEUBACHER, *Sonderauftrag Südost 1940-45. Bericht eines fliegenden Diplomaten* (Göttingen: Musterschmidt Verlag, 1956), 18.

biljnim i provjerljivim izvorima – da su ustaše preuzeli pojam o „trećinama” od savjetnika ruskoga cara.

Goldstein u knjizi govori o tome da je NDH nad srpskim narodom počinila „genocid”. Nigdje u knjizi Goldstein nije napravio neki teorijski osvrt na to što smatra genocidom, kako bi taj pojam trebalo objasniti te što o tome pišu neki drugi autori. Za njega je pojam genocid samorazumljiv.

No, pogledajmo što o tome pišu neki autori ozbiljniji od Goldsteina. Tomislav Dulić u svojem istraživanju masovnih ubojstava u Bosni i Hercegovini tijekom 1941. i 1942., dakle riječ je o nasiljima koja je počinila NDH, ali i četnici, u metodološkom uvodu opširno objašnjava i raspravlja o pojmovima „genocida”, kao i „namjeravanog genocida”, „etnocida” i „masakra”, pri čemu razrađuje složenost definicije i upotrebe pojma „genocid”.²⁹ U zaključku svojega djela Dulić u vezi s masovnim nasiljem NDH prema srpskom stanovništvu kaže: „Je li [NDH] željela fizički uništiti znatan dio [srpskog] stanovništva, čime bi počinila genocid kakav je provela nad Židovima i Romima, ili [NDH] u tome nije uspjela do točke gdje bi se njezine mjere mogle opisati kao ‘namjeravani genocid’, ili se može reći da je počinjen etnocid, ne može se točno ustvrditi bez dodatnih usporedbi i studija slučajeva o krajevima gdje nije bilo većih borbenih operacija.”³⁰ Temom masovnoga nasilja NDH nad srpskim, židovskim i romskim stanovništvom opširno se bavio spomenuti njemački povjesničar Korb.³¹ Nedavno je Korb za hrvatski tisak također izjavio da treba biti oprezan kada se nasilje NDH nad Srbima opisuje kao „genocid”.³²

No, što Goldsteina briga što pišu i misle Dulić i Korb, ili neki drugi kompetentni znanstvenici, jer njemu je to ustaški genocid nad Srbima i točka. Problem je u tome, a to smo dobro iskusili potkraj 1980-ih sa srpskom kampanjom o hrvatskoj „genocidnosti”, što kvalificiranje nasilja NDH nad srpskim stanovništvom kao „genocida” u nas nema samo značenje historiografske rasprave nego ima i svoju trenutačno političku funkciju. [I prava je šteta što Goldstein nije konzultirao članak francuskoga povjesničara Xaviera Bougarela „Od krivičnog zakona do memoranduma. Upotrebe pojma ‘genocid’ u komunističkoj Jugoslaviji”.³³] – Dakle, nedvojbeno ima dobronamjernih ljudi, koji će se nesumnjivo složiti s Goldsteinom da je nad Srbima u NDH počinjen genocid, ali to ne znači da takve tvrdnje i zaključci imaju uporište u prošloj stvarnosti.

²⁹ Tomislav DULIĆ, *Utopias of Nation, Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941-42*, Studia Historica Upsaliensia 218 (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2005), 11-24.

³⁰ *Isto*, 365.

³¹ KORB, *Im Schatten des Weltkriegs*.

³² Robert BAJRUŠI, „Alexander Korb za Jutarnji. Njemački povjesničar i jedan od vodećih stručnjaka za povijest NDH. ‘Ovo je prava istina o broju ubijenih u Jasenovcu’”, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/njemacki-povjesnicar-i-jedan-od-vodecih-strucnjaka-za-povijest-ndh-ovo-je-prava-istina-o-broju-ubijenih-u-jasenovcu/7373904/>, pristup ostvaren 16. 2. 2019.

³³ Xavier BOUGAREL, „Od krivičnog zakona do memoranduma. Upotrebe pojma ‘genocid’ u komunističkoj Jugoslaviji”, *Političke perspektive* 1 (2011), br. 2: 7-24.

Goldstein u knjizi piše o „jasenovačkom logorskom sustavu”, koji je od potkraj kolovoza 1941. do travnja 1945. bio „središnji i daleko najveći sustav logora na području NDH”, te ustvrđuje da je „službeni naziv cijelog logorskog sustava glasilo Ustaška obrana – Zapovjedništvo sabirnih logora Jasenovac”. Navodi zatim da se u dokumentima i literaturi „često upotrebljavaju” nazivi: „Sabirni logor Jasenovac, Koncentracioni logor Jasenovac, Sabirni i radni logor Jasenovac i Radni logor Jasenovac”, ali i iznosi stajalište: „Iako se dakle u onodobnim dokumentima govorilo o ‘Jasenovcu’, primjerenije bi bilo upotrebljavati termin ‘jasenovački logorski sustav’, jer se radilo o pet zasebnih logorskih cjelina obilježenih rimskim brojkama od I do V, kao i o ekonomijama oko tih pet logora koje su također bile dio sustava” (str. 81). U cijelom jednom poglavlju („III. Jasenovac”, str. 80–120) Goldstein opširno piše o „jasenovačkom kompleksu”, o „pet logorskih cjelina – Jasenovac od I do V”, odnosno o „jasenovačkom logorskom sustavu”.

No, najprije je potkraj kolovoza 1941. osnovan logor nedaleko od sela Krapje, nazivan i Logor I, a zatim je početkom rujna 1941. osnovan i logor nedaleko od sela Bročice, nazivan i Logor II. Zbog teškoga terena i stalnih poplava sredinom listopada 1941. osnovan je nedaleko od Jasenovca središnji logor, nazivan i Logor III i Ciglana, u koji su sredinom studenoga 1941. premješteni logoraši iz Krapja i Bročica, logora koji su tada zatvoreni. Usto je potkraj 1941. u naselju Jasenovac osnovana Kožara, nazivana i Logor IV, a u prostorima bivše Kaznionice u Staroj Gradiški osnovan je logor, koji je označavan kao Logor V. U široj okolici Jasenovca i Stare Gradiške osnovane su logorske ekonomije, na koje su zatočenici upućivani na radove.³⁴ „Logor Kožara formiran je u siječnju 1942. u samome mjestu Jasenovac, kao manji radni logor (takozvana Kožara). Zapravo, to nije bio logor u pravom smislu riječi, nego tek radna grupa IV ili kožarska grupa, ali je ipak dobio numeraciju Jasenovac IV”, ustvrđuje Goldstein na stranici 83 svoje knjige.

Dakle, Krapje i Bročice, logori I i II osnovani potkraj kolovoza i početkom rujna 1941., prestali su postojati sredinom studenoga iste godine, a Kožara ili Logor IV ustvari nije logor nego radna grupa, kako točno zaključuje i sam Goldstein, te možemo govoriti i pisati samo o dva logora – logoru Jasenovac (Sabirni logor br. III) i logoru Stara Gradiška (Sabirni logor br. V). Unatoč tome što su logor Jasenovac i logor Stara Gradiška bili pod zajedničkim zapovjedništvom u Jasenovcu, djelovali su gotovo samostalno, pa od polovine 1942. postoji „Zapovjedništvo sabirnog logora u Jasenovcu” i „Zapovjedništvo sabirnog logora u Staroj Gradiški”, a od svibnja 1943. „Upraviteljstvo sabirnog logora Jasenovac” i „Upraviteljstvo sabirnog logora Stara Gradiška”, i tako je bilo do 1945., što nedvojbeno potvrđuju i dokumenti.³⁵

³⁴ Mario KEVO, „Počeci logora Jasenovac”, *Scrinia Slavonica* 3 (2003): 471-499 i Mario KEVO, „Počeci jasenovačkog logora i pojmovna (terminološka) problematika Sustava jasenovačkih logora”, u: *Dijalog povjesničara/istoričara*, sv. 9, prir. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Friedrich Naumann Stiftung, 2005), 573-589.

³⁵ MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945. Dokumenta*, knj. I-IV.

Goldstein pak navodi samo prvotni naziv („Zapovjedništvo sabirnih logora Jasenovac”), a spomenute promjene naziva logora, vezane nedvojbeno uz organizaciju logora u Jasenovcu i Staroj Gradiški, uopće ne spominje. A kako mu se ne uklapa u „primjereniju” terminologiju koju koristi – i kojom nastoji ionako tešku i mračnu sliku o logorima Jasenovac i Stara Gradiška preuveličati – zaboravlja i kronologiju, odnosno vrijeme nastanka i prestanka djelovanja svakoga pojedinoga jasenovačkog logora. Korištenje termina „sistem” („sustav”) za označavanje logora Jasenovac (i Stara Gradiška) svojstveno je mnogim srpskim povjesničarima i ponajprije publicistima, koji žrtve Jasenovca i Stare Gradiške broje u stotinama tisuća... Priklanjanjem takvoj terminologiji i tumačenjima ispada da je „jasenovački logorski sustav” stvarno i postojao, i to u obliku pet logora istodobno, Logor I, Logor II, Logor III, Logor IV i Logor V. Goldstein tako preuveličavajući ustvari manipulira i neupućene navodi u zabludu.

Na nekim mjestima postavlja se pitanje koliko to što Goldstein piše odgovara stvarnim događajima, čak i ako nije riječ o njegovoj manipulaciji, nego više neznanju. Primjerice, Goldstein navodi da su ustaše iz Jasenovca, na čelu s Vjekoslavom Luburićem, početkom 1942. stigli u selo Jablanac te je Luburić stanovnicima objasnio da ih, zbog „opasnosti od partizana”, treba evakuirati „na sigurno”. Zatim su ustaše pobili dio stanovnika, dio deportirali u Jasenovac, a dio u Njemačku (str. 544–545). No, u dnevnom izvješću Glavnoga stožera domobranstva prema podacima primljenim 8. travnja 1942., koje Goldstein ne spominje, stoji: „Žitelji pravoslavne vjere iz s.[ela] Jablanac (13 km jugozapadno od Okučana) odvedeni su po pobunjenicima u s.[elo] Orahovo (1.5 km jugozapadno od s.[ela] Jablanac). Katoličke obitelji preselile su se u s.[elo] Mlaka (4 km sjeverozapadno od s.[ela] Jablanac). Selo Jablanac je podpuno prazno.”³⁶

Goldstein nam objašnjava da je „priča o leševima koji plivaju Savom” postupno postala jedna od najspominjanijih u „lepezi jasenovačkih strahota”, ona se širila usmenom predajom, pa je nakon vremena i „izgubila povijesnu uvjerljivost”. Goldstein se zainatio „priči o leševima koji plivaju Savom” vratiti stari sjaj. O tome postoje „brojni dokumenti” (str. 364), educira nas Goldstein. Baš me zanima koji su to brojni dokumenti?

Tako Goldstein piše da „22. lipnja 1942. Zapovjedništvo III. Domobranskog zbora sa sjedištem u Sarajevu izvještava kako ‘u posljednje vrijeme prima izvještaje od straža na mostovima da u zadnje vrijeme rijekom Savom plivaju leševi ljudi i životinja (...) ovi leševi zapinju za obalu i raspadaju se, okružujući okolinu’” (str. 364). No, Goldstein obmanjuje.

Ovaj Goldsteinov navod odmah privlači pozornost, pri čemu nam posao olakšava njegovo slabašno poznavanje tematike i terminologije. Zapovjedništvo III. domobranskog zbora u Sarajevu uopće nije obuhvaćalo dio NDH kroz

³⁶ *Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije*, tom IV, knj. 4: *Borbe u Bosni i Hercegovini 1942 god.* (Beograd: Vojnoistoriski institut Jugoslovenske narodne armije, 1952), dok. br. 122.

koji je tekla rijeka Sava, što nas odmah upozorava da se treba vratiti izvoru koji Goldstein navodi. A tu ćemo vidjeti koliko je on spreman iz arhivskih izvora citirati samo ono što mu odgovara da bi potvrdio svoje tvrdnje.

Zapravo je riječ o tome da je Zapovjedništvo III. domobranskog zbora podređenim zapovjedništvima prosljedilo okružnicu Glavnoga stožera Ministarstva hrvatskog domobranstva Obći br. 10615/taj. od 17. lipnja 1942., u kojoj je navedeno: „Zapovjedništvo II. domobranskog sbornog područja prima izvještaje od straža na mostovima, da u zadnje vrijeme plivaju riekom Savom lješevi ljudi i životinja, među kojima ima odjevenih i u domobranske odore. Ovi lješevi zapinju za obalu i razpadaju se, okužujući okolinu. Ovakav nečovječni i zlonamjerni postupak većinom neprijatelja države, kojim se šire zaraze, valja onemogućiti, zabranom bacanja lješeva u rieku, nadzorom rieka i obala po upravnim i vojnim obhodnjama, te odredbom za hvatanje i zakapanjem lješeva na mjestu, gdje su opaženi.”³⁷

Dakle, kada se dokument pročita u cijelosti, postaje jasno koliko je Goldstein spreman na manipulaciju. U dokumentu se nigdje ne spominje da je riječ o leševima zatočenika iz Jasenovca, iako se iz njega može iščitati da leševe ljudi u Savu bacaju i pripadnici postrojbi NDH, premda većinom ipak „neprijatelji države”. Također je navedeno da su neki od leševa možda i domobrani koje su ustanici pobili i bacili u Savu, što je Goldstein u potrebi da onemogućiti „ustašku propagandu” metodom škarica izostavio. Iz navedenoga je očito – Goldstein ili nije valjano savladao „zanat” povjesničara, znanstvenika, ili ne odolijeva patvorenju (falsificiranju, krivotvorenju) izvornika u namjeri obmane.

Kako je Goldstein zaista zapeo dokazati da niz Savu plove leševi logoraša iz Jasenovca i da to nije „nikakva uobrazilja ili propaganda”, nastavit će on i dalje. Tako spominje i izvješće „Župskog redarstva Župe Livac-Zapolje” upućeno Ministarstvu zdravstva NDH u kolovozu 1942., u kojem se kaže da je organizirano sakupljanje leševa na mostu u Bosanskoj Gradiški „koji prolaze Savom te su tamo vađeni i pokapani” (str. 364–365). Zapravo nije riječ o izvješću „Župskog redarstva” nego o izvješću Velike župe Livac-Zapolje od 19. kolovoza 1942. o zdravstvenom stanju na njezinu području tijekom prethodnoga tjedna.³⁸ U navedenom dokumentu nigdje se ne kaže da je riječ o leševima logoraša iz Jasenovca, a potpuno je razumljivo da Goldstein neće razmotriti mogućnost da bi mogla biti riječ o – primjerice – leševima partizana koji su na tom području poginuli tijekom srpnja 1942., kada su se pokušavali probiti iz okruženja na Kozari.³⁹

Tako Goldstein o leševima iz Jasenovca koji plove Savom nije dokazao baš ništa, samo je pokazao kako je spreman „izvrtati” izvore da bi dokazao što

³⁷ HR-HDA-1204, Zapovjedništvo 6. pješake divizije – Mostar, Taj. Broj: 3067/1942.

³⁸ MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac. Dokumenta*, knj. I, dok. br. 169.

³⁹ Usp. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom XII, knj. 2: *Dokumenti Nemačkog Rajha 1942.* (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1976), Prilog I, 1117.

hoće. Uostalom, ispada još smješnjiji ako se uzme u obzir da je, prije nego što je manipulirao spomenutim dokumentima iz 1942., naveo da su ustaše masovno likvidirali zatočenike na Gradini (dakle nisu ih bacali u Savu), odnosno da su se „masovne likvidacije” na Graniku, dakle na obali Save, provodile „od kraja 1943.” (str. 364). Pa ako su zatočenici ubijani na Gradini, a na Graniku tek od kraja 1943., kako onda dokumenti NDH iz lipnja i kolovoza 1942. mogu biti dokaz za (masovno) bacanje leševa iz Jasenovca u Savu?

Goldstein u knjizi prežvakava tezu o „banalnosti zla” u Jasenovcu, ali je istovremeno u rukopisu vidljiva banalnost njegove površnosti i neznanja. Dok opširno piše i ponavlja o obespravljenosti i progonu Srba u NDH, i provođenju genocida nad njima, sasvim slučajno spominje da je sarajevski odvjetnik Sava Besarović 1942. bio „predstavnik Srba u Hrvatskom državnom saboru” (str. 582). Kako je Besarović mogao biti predstavnik Srba u NDH kada Srbi kao narod u njoj nisu priznati i službeno ne postoje, naziva ih se „grko-istočnjacima”, „pravoslavicima”. Tako je, prema Goldsteinu, narod koji je u NDH izložen genocidu ipak imao svojega predstavnika u Saboru.

Postoji Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru od 24. siječnja 1942., kojom je točno određeno tko su članovi Sabora, a predstavnici manjina isključivo su predstavnici Njemačke narodne skupine.⁴⁰ Dakle, u Hrvatskom državnom saboru u vrijeme NDH, napominjem prof. Goldsteinu, recenzentima njegove knjige i sličnim znalcima, nije bilo predstavnika Srba.

Goldsteinov način zapravo je izvanredna alegorija u kojoj je sve moguće. Ako je Savu Besarovića proglasio predstavnikom Srba u Saboru NDH, zar nas onda treba čuditi kada navodi da je okružnicu Organizatornoga ureda Glavnog ustaškog stana od 20. svibnja 1942. sastavio „ministar Mladen Lorković” (str. 43–44), a zapravo je okružnicu potpisao Lorković, ali Blaž, kao upravni zapovjednik GUS-a. Recenzenti, gdje ste bili?

U knjizi postoji znatan niz faktografskih pogrešaka, iz neznanja ili nemarnosti, a način vođenja bilješki je, najblaže rečeno, problematičan. Naime, kroz Goldsteinovu knjigu možete jahati stranicama, a da ne naidete na bilješku. Kada konačno do bilješke stignete, nije sasvim jasno koji je izvor za koju tvrdnju Goldstein uopće koristio.

Goldstein nas obavještava da iz jedne naredbe Glavnoga stana Poglavnika „proizlazi da se stvarni kapacitet Jasenovca III Ciglane kretao između 2000 do 3000 zatočenika, ali je zbog stalnih selekcija i masovnih likvidacija mogao primiti ‘neograničeni broj zatočenika’” (str. 498). Do ove „fabrikacije” Goldstein je došao jer ne zna čitati literaturu koju citira, a očito ne poznaje sadržaj nekih poznatijih dokumenata o Jasenovcu. Dakle, ne postoji naredba Glavnoga stana Poglavnika iz koje proizlazi „stvarni kapacitet” Jasenovca, nego isključivo okružnica Glavnoga stana Poglavnika od 27. travnja 1942. da prema obavijesti UNS-a logor Jasenovac može primiti „neograničeni broj zatočenika” i da zato

⁴⁰ Usp. Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, sv. 3: 1918.-2000. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski državni sabor; Dom i svijet, 2000), 66.

u taj logor treba uputiti „sve komuniste” koji budu uhvaćeni tijekom čišćenja određenih područja. Ponavljam Goldsteinu i recenzentima njegove knjige: „kapacitet” logora u toj se okružnici uopće ne spominje.

Ako Goldstein ne zna sadržaj jednoga više puta objavljenog dokumenta kao što je navedena okružnica Glavnoga stana Poglavnika, onda je očito da poznavanje drugih bitnih dokumenata za njega može biti nesavladiva poteškoća. Tako Goldstein navodi jedan dopis Stjepana Uroića, velikoga župana Velike župe Livac i Zapolje, u kojoj Uroić piše da je od ustaša zahtijevao da se najstrože pridržavaju zapovijedi Ante Pavelića od 16. travnja 1942. godine. Goldstein zatim piše da se navedeno „vjerojatno” odnosi na neku tamo „odredbu o pomilovanju” objavljenu prigodom prve godišnjice proglašenja NDH (str. 384). Zapravo nije vjerojatno nego je sigurno da Goldstein ne poznaje ključne dokumente za temu kojom se bavi. No, Uroić je mislio na okružnicu Glavnoga stana Poglavnika od 16. travnja 1942. pod naslovom „Odredbu za postupak prigodom podhvata (akcija) za čišćenje pobunjeničkih područja”. Štoviše, navedena okružnica je i objavljena u literaturi koju je Goldstein navodno koristio.⁴¹

Umjesto da su mu poznati i da koristi prvorazredne izvore, Goldstein će svoju knjigu garnirati trećerazrednim, perifernim izvorima, pa navodi da je jugoslavenska kraljevska vlada u izbjeglištvu 1943. raspolagala podacima da je Jasenovac „centralni logor kroz koji svaki mora da prođe a onda se upućuje u druge” (str. 26). A u koje to druge logore? – Kada se Goldstein već poziva na jugoslavensku kraljevsku vladu, čudno je da se ne pita što znači navod da je Jasenovac „centralni logor kroz koji svaki mora proći”. Znači li to zapravo da se iz Jasenovca masovno izlazilo? Je li to na tragu tvrdnji kolege mu povjesničara Stjepana Razuma?

A ako ne zna sadržaj ili uopće ne zna za postojanje određenih bitnih dokumenata i relevantne literature, kako onda očekivati da Goldstein zna složenije stvari? ... Zato i ne čudi da on ne razlikuje operaciju *Wiking* (slanje zatočenika iz Jasenovca u njemački logor u Zemun, a zatim na prisilni rad u Norvešku) od mobiliziranja radne snage u logorima NDH koje je provodio Karl Petersen, njemački opunomoćenik za radnu snagu u NDH (str. 520). Da je Goldstein kojim slučajem konzultirao, a eto slučajno nije, i knjige o tome⁴², možda bi mu neke stvari postale donekle jasnije.

Nakon toga zapravo je gotovo razumljivo što Goldstein netočno naziva određene ustaške i domobranske jedinice. Za to bi se moglo navesti mnogo primjera (str. 87, 396, 398, 426, 435, 442, 548), no u vezi s time provaliji Gol-

⁴¹ Usp. MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac. Dokumenta*, knj. III, dok. br. 53.

⁴² Usp. Milorad AŠKOVIĆ, Blagoje MARINKOVIĆ, Ljubomir PETROVIĆ, *U logorima u severnoj Norveškoj* (Beograd: Srpska književna zadruga, 1979), Ljubo MLAĐENOVIĆ, *Pod šifrom Viking. Život, borba i stradanja jugoslovenskih interniraca u logorima u Norveškoj 1942-1945. Studijsko-dokumentarna monografija* (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Republička sekcija bivših interniraca iz Norveške pri SUBNOR-u Srbije, 1991) te Anna-Maria GRUENFELDER, „*U radni stroj velikoga Njemačkog Reicha!*” *Prisilni radnici i radnice iz Hrvatske* (Zagreb: Srednja Europa, 2007).

dsteinova neznanja hrabro ćemo se približiti tek njegovom tvrdnjom da je u veljači 1942. postojao Poglavnikov tjelesni sdrug (str. 402), iako je on osnovan tek u svibnju iste godine. No, briga njega i recenzente njegove knjige za točnost. Nije bolje stanje ni kada je riječ o njemačkoj vojsci u NDH. [Ipak, miran sam i zadovoljan jer Goldstein ne spominje Borbenu grupu *Geiger (Kampfgruppe Geiger)* i njezino djelovanje u NDH.] – Pišemo napamet i kako nam se prohtije. Tako nam Goldstein objašnjava da je u jednom trenutku Edmund Glaise von Horstenau preuzeo zapovjedništvo nad njemačkim snagama u NDH (str. 66). Profesore Goldstein, pozdravio Vas general Rudolf Lüthers, zapovjednik njemačkih četa u Hrvatskoj.

Goldsteinovi navodi i tvrdnje, najblaže rečeno, zahtijevaju usklađivanje s činjenicama. Naime, Adolf Hitler kao vrhovni zapovjednik njemačkih oružanih snaga donio je 20. listopada 1942. zapovijed o preustroju njemačkih zapovjedništava u NDH. Tako je od 1. studenog 1942. general-poručnik Edmund Glaise von Horstenau postavljen za njemačkoga opunomoćenoga generala u Hrvatskoj te je u položaju, ovlastima i zadacima izjednačen sa zapovjednikom vojne oblasti, a preuzeo je i zadaću ustroja, naoružavanja i izobrazbe oružanih snaga NDH. Istovremeno je general-poručnik Rudolf Lüthers postavljen za zapovjednika njemačkih četa u Hrvatskoj.⁴³ Nakon prethodno navedenog bilo bi donekle pretjerano očekivati da je Goldstein pravilno napisao prezime njemačkoga „majora Huvea” (str. 71). Neka major Huwe stane u red iza generala Lüthersa za ispravak pogrešnoga navoda.

Ipak je zanimljivije kada Goldstein opširno opisuje biografiju još jednoga jasenovačkoga koljača, Mile Oreškovića, pa spominje da je imao nadimak „Gandi” (str. 425–427). A ja sam, nesretnik, mislio da je Nikola Orešković, ustaški časnik, koji nije imao veze s Jasenovcem, nosio nadimak Gandi. Ali, vrlo važno, sve je to isto. Svejedno, Gandi, nije Gandi, Mladen, Blaž, baš me briga, pišem što me volja...

No, ako Goldstein baš ne poznaje izvore i faktografiju, a ni preciznost mu nije jača strana, možda je u stanju donijeti valjane zaključke? Pogledajmo neke primjere njegove analitike. Goldstein će se na nekoliko mjesta (str. 67, 544) uhvatiti brzjava koji je general Glaise von Horstenau potkraj veljače 1942. uputio njemačkoj 718. pješačkoj diviziji, da se toj diviziji podređuju tri ustaške satnije koje su osiguravale logor u Jasenovcu. Na temelju toga Goldstein će se baciti u analizu je li to podređivanje jasenovačkih ustaša njemačkoj vojsci bio pokušaj Nijemaca da onemoguće teror ustaša iz Jasenovca nad obližnjim srpskim selima. Pri toj mudroj analizi zaboravio je spomenuti da se u istom brzjavu kaže da će zapovjedništvo nad tim ustašama preuzeti upravo – ustaški satnik Vjekoslav Luburić (kojega Glaise von Horstenau nije podnosio). U dubini analize koja se temelji na krhkim nožicama Goldstein je propustio vidjeti da su njemačkoj 718. pješačkoj diviziji spomenute ustaške snage možda bile

⁴³ Usp. Nikica BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske, 1941.-1945.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003), 288-289 i ondje navedeni izvori.

potrebne za borbu protiv ustanika koje su u tom razdoblju vođene na području Prijedora.

Svakako – poslije, kada su Nijemci zaista preuzeli zapovjedništvo nad gotovo svim domobranskim i ustaškim snagama, Ustaški obrambeni zdruk, odnosno Logorski obrambeni zdruk tome je izbjegao budući da je djelovao u sastavu Državne redarstvene straže. Tako, kao formalno „redarstvena” postrojba, ustaški zdruk iz Jasenovca nije bio pod njemačkim zapovjedništvom. Da, to bi bilo zanimljivo spomenuti, ali onda se nekako i podrazumijeva da Goldstein o tome u svojoj knjizi nije napisao ništa.

Nakon naivnoga i neutemeljenoga tumačenja spomenutoga njemačkog brzojava stvari se nikako ne popravljaju. Novu oštrinu svoje analitike Goldstein će pokazati na stranici 524, gdje piše: „Za razliku od deportacija Srba i Židova, gdje su sav posao, ili barem glavni dio, obavljali ustaše, deportacije Roma izvodili su prvenstveno oružnici i domobrani, kao i pripadnici Kulturbunda. To nije slučajno, već je, po svemu sudeći, rezultat procjene da se ni oružnici ni domobrani neće opirati da sudjeluju u ovim akcijama, kao što se moglo pretpostaviti da bi se moglo dogoditi u deportacijama Srba ili Židova.”

Nakon takvih zaključaka nije „po svemu sudeći”, nego je crno na bijelo da Goldstein nema pojma o temi o kojoj piše. Na prvome mjestu, zašto bi, primjerice, domobranstvo uopće sudjelovalo u deportacijama Židova u logore? Židovi su uglavnom živjeli u gradovima, nisu pružali otpor uhićenju i zašto bi onda u njihovim deportacijama sudjelovali domobrani? Židove u logore može otpremiti i redarstvo, u tome su sudjelovale i upravne vlasti NDH i tijela ustaškoga pokreta. S druge strane, upravo domobrani, kao i vojne postrojbe Njemačke narodne skupine – a ne ustaše (ponavljam: ne ustaše!) – u brojnim su slučajevima sudjelovali u deportacijama srpskoga stanovništva u logore. Dakle – nisu se domobrani (i oružnici) „opirali” kada su sudjelovali u deportacijama Srba u logore, nego su te deportacije provodili. Drugi je par cipela što Goldstein o tome ne zna ništa, pa kontemplira o navodnoj nevoljkosti domobrana i oružnika da sudjeluju u deportacijama Srba nasuprot voljnosti da sudjeluju u deportacijama Roma.

Usput, kada Goldstein već spominje Kulturbund (*Schwäbisch-deutscher Kulturbund*) – Švapsko-njemački kulturni savez, njemačko manjinsko udruženje u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, trebao bi znati da nakon napada Njemačkoga Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. prestaje djelovanje Kulturbunda jer su Nijemci u novostvorenim državama (NDH) ili na okupiranim područjima ili područjima pripojenim drugim državama (Njemački Reich, Mađarska) organizirani u njemačke narodne skupine. Tako je u travnju 1941. osnovana i Njemačka narodna skupina u NDH (*Die Deutsche Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien*).⁴⁴ Kao profesionalni povje-

⁴⁴ Usp. „Kulturbund”, u: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 6 (Kn–Mak), gl. ur. August Kovačec (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2004), 341.

sničar, trebao bi znati kada je što bilo i kako se nazivalo i upotrebljavati, za razliku od povjesničara-amatera, točne nazive.

Nedvojbeno su i pripadnici Njemačke narodne skupine u NDH sudjelovali u deportacijama „nepoćudnoga” stanovništva i drugim zločinima, što je poslije novim „narodnim vlastima” poslužilo i kao razlog i kao opravdanje za neljudsko postupanje s njemačkom manjinom nakon Drugoga svjetskog rata, ali nije mi jasno iz kojih razloga Goldstein u popisu literature na stranici 816 navodi: Geiger, Vladimir – Jurković, Ivan, *Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb, 1993., jer u svojoj knjizi *Jasenovac* tu knjigu uopće ne koristi. S pravom, jer s logorom Jasenovac nema nikakve veze.

A onda će nam Goldstein objasniti da se „direktna i indirektna” odgovornost Ante Pavelića za zločine u Jasenovcu može „argumentirati” na „mnogo načina”, pa među ostalim i time kome je Pavelić dodijelio odlikovanja, a dodijelio ih je mnogim ustašama koji su služili u Jasenovcu, ali pritom – primjećuje Goldstein – u javnim obrazloženjima „nikada nije pisalo” da je neki ustaša to odlikovanje dobio „zbog isticanja u logoru” (str. 376). Nakon te tvrdnje sigurno je samo jedno – skrupulozan zaključak. No, Goldstein treba istraživati dalje i samo mora biti uporan, pa možda „otkrije” i da je Pavelić nekom ustaši iz Jasenovca službeno dodijelio odličje „zbog isticanja u logoru” itd.

Nažalost, sličnih primjera Goldsteinove analitike ima napretek. Tako će nas obavijestiti da je NDH bila na „vrhuncu snage” potkraj 1941. i početkom 1942., a to znači da su njezine sveukupne vojno-policijske i druge snage bile „dovoljno snažne i efikasne” da ubijaju „na licu mjesta” ili da provode „masovna hapšenja i deportacije u logore” (str. 505). Koliko je ta „analiza” smiješna pokazuje, primjerice, opširno izvješće Glavnoga stožera domobranstva od 12. prosinca 1941. u kojem se, umjesto o „vrhuncu snage”, govori o tome da je domobranstvo nemoćno suzbiti ustanak, da ne raspolaže dovoljnim snagama i da – gledajući „otvorenim očima” – treba biti zabrinut za dijelove NDH u kojima djeluju ustanici, za lojalno stanovništvo u tim krajevima i za „mogućnost obstanaka same akcije naših domobrana, oružnika i ustaša”.⁴⁵

Unutar općega Goldsteinova neznanja, njegovo nepoznavanje događaja povezanih sa selom, odnosno općinom Crkveni Bok poseban je *case study*.

Goldstein se opširno raspisao o slučaju sela Crkveni Bok nedaleko od Sunje (str. 553–555). Ustaše iz Jasenovca upali su 13. listopada 1942. u sela Crkveni Bok, Ivanjski Bok i Strmen, pobili brojne stanovnike, opljačkali sela, dio stanovnika spasio se bijegom, a ostale Srbe odveli su u Jasenovac, ali su poslije pušteni. Goldstein navodi da je Vjekoslav Luburić „dvije godine kasnije” podnio izvještaj o tom događaju (str. 554).

⁴⁵ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom V, knj. 2: *Borbe u Hrvatskoj 1941 god.* (Beograd: Vojnoistoriski institut Jugoslovenske narodne armije, 1952), dok. br. 140.

No, Luburić u izvještaju koji Goldstein spominje ne govori o događajima u Crkvenom Boku u listopadu 1942., nego o upadu ustaša u Crkveni Bok dvije godine poslije, 27. kolovoza 1944., kada je to selo spaljeno, a mnogi su stanovnici ubijeni ili odvedeni u logor. Dakle, da ne bi bilo zabune, Luburić ne izvještava o događaju iz listopada 1942., kako tvrdi Goldstein. Začudo, pa o tim događajima postoji opsežna literatura – najmanje dvije knjige.⁴⁶ Ali da Goldstein takvu literaturu eventualno koristi teže je nego što je bilo generalu Lüthersu stati na kraj drugu Titu. Dakle, događaj iz 1944. stavljam u 1942. godinu. Možda i shvatim da sam pogriješio – „dvije godine kasnije”. Gdje su bili kompetentni recenzenti da na to na vrijeme upozore Goldsteina?

Ipak je nemoguće samo tako prijeći preko Goldsteinove tvrdnje da je Vjekoslav Luburić „dvije godine kasnije” podnio ministru unutarnjih poslova NDH izvješće o „zločinu u Crkvenom Boku”. U tom izvješću, kako navodi i Goldstein, Luburić spominje i Kozake (str. 554). I zaista je i zamorno upozoravati na Goldsteinovo neznanje kada ga je tako mnogo, ali ipak bi mu trebalo postaviti nekoliko pitanja. Prvo bi pitanje glasilo: „Zašto bi Luburić podnosio izvješće o događaju iz 1942. tek ‘dvije godine kasnije?’” Drugo bi pitanje glasilo: „Ako Luburić spominje Kozake, otkud Kozaci u Crkvenom Boku u listopadu 1942. godine?” Treće retoričko pitanje bilo bi: „Prof. Goldstein, znate li Vi kritički čitati izvore?”

Odgovori su zapravo jasni, banalni, jedino je za njih potrebno imati minimum znanja koje Goldstein nema. Dakle, nije Luburić „dvije godine kasnije” izvjestio o događajima u Crkvenom Boku iz listopada 1942. godine. Uostalom, ako Luburić spominje Kozake, a kompetentni povjesničari – nasuprot Goldsteinu – znaju da je njemačka 1. kozačka divizija u NDH stigla potkraj 1943., onda Luburić očito izvještava o nekom drugom događaju. Na kraju, ako se koristi relevantna literatura,⁴⁷ koju Goldstein ne koristi, onda je jasno da Luburić izvještava ne „dvije godine kasnije” o događajima u Crkvenom Boku iz listopada 1942., nego da daje svoje objašnjenje zašto su ustaše napali to selo potkraj kolovoza 1944. godine.

Kada su u listopadu 1942. ustaše iz Jasenovca upali u Crkveni Bok, Ivanjski Bok i Strmen, na taj događaj negativno je reagirala Velika župa Gora, kao i domobranstvo, smatrajući tu ustašku akciju pogreškom koja unosi nemir i koja je nanijela veliko nasilje i nepravdu do tada mirnim i lojalnim selima. Protiv te akcije bio je i general Glaise von Horstenau. Na kraju su stanovnici tih sela pušteni iz Jasenovca. Goldstein o tome, ne sasvim točno, piše: „Na vijest o napadu na selo general Edmund Glaise von Horstenau odmah se uputio u Crkveni Bok i susjedna poharana sela” (str. 553). No, tko ga je tamo uputio? Mladen Lorković (a ne Blaž – posebno upozorenje za prof. Goldsteina) u svo-

⁴⁶ Savo SKROBO, *Ratni događaji i sjećanja. Općina Crkveni Bok u NOB-u 1941.-1945.* (Sisak: Vlastito izdanje, 2012) i Maja KLJAJIĆ VEJNOVIĆ, Nikola D. TURAJLIĆ, *U raljama genocida. Stradanja stanovništva Strmena, Crkvenog Boka i Ivanjskog Boka u XX vijeku* (Beograd: Muzej žrtava genocida, 2017).

⁴⁷ SKROBO, *Ratni događaji i sjećanja*, 169-174.

jim bilješkama, koje pak Goldstein dakako ne koristi, kaže da se 25. listopada 1942. sastao s generalom Glaiseom von Horstenuom: „Povratio se iz Crkvenog Boka gdje je poslan po Poglavniku sa [Aleksandrom] Seitzom i [Erihom] Lisakom da izvidi položaj. Poglavniku je pismeno podnio izvještaj.”⁴⁸

Na jednom sasvim drugom mjestu u knjizi Goldstein će, onako da nešto napiše, spomenuti da je potkraj listopada ili početkom studenoga 1942. Jasenovac posjetila komisija koju je vodio Aleksandar Seitz (str. 503). Kako je Goldsteinova analitika površna, tako nije shvatio da je posjet komisije koju je vodio Seitz bila vrlo vjerojatno povezana s puštanjem na slobodu ljudi koji su u Jasenovac dovedeni iz općine Crkveni Bok. No, ne budimo prestrogi, sve je to zapravo zanemarivo, ne treba Goldsteina, koji poput Jacksona Pollocka zamahuje širokim potezima kista, upozoravati na sitnice.

I moglo bi se tako nabrajati dalje, ali evo samo još jednoga primjera Goldsteinova nepoznavanja izvora, literature te kronologije i problematike teme o kojoj piše. Tako on na stranici 600 donosi sjajnu ocjenu: „Pod pritiskom Nijemaca Pavelić je donekle revidirao politiku prema Srbima: proglasio ih je ‘Hrvatima pravoslavne vjere’, obećao obustavu progona i osnovao Hrvatsku pravoslavnu crkvu za područje NDH. Srbima je priznat status ‘pravoslavnih državljana’, pozvani su da se uključe u ustaški pokret te su im slani i pozivi za vojsku. Umjesto huškačkih protusrpskih napisa najednom se pojavljuju pomirljiviji tonovi. Transporti Srba u Jasenovac su zamrli.” U ovome što Goldstein piše ima, razumljivo, dosta nejasnih i slabo sročениh formulacija. Primjerice, gdje je to Pavelić konkretno „obećao obustavu progona”? U *Dobro jutro, Hrvatska?* Drugo, dobro jutro da je Hrvatsku pravoslavnu crkvu osnovao „za područje NDH”, pa nije ju valjda osnovao za područje Bugarske ili Grčke. Kakva je to kategorija „pravoslavnih državljana”? Ne postoji ta kategorija, nego postoji kategorija građanina NDH i pripadnika NDH. Dakle, kao da Goldstein ne može napisati ni retka da nešto ne pogriješi.

No, i sve to zapravo je ništa prema temeljnom Goldsteinovu nepoznavanju teme kojom se bavi. Nije Pavelić „revidirao” svoju politiku prema Srbima, pa su transporti Srba u Jasenovac „zamrli”, nego je „revidiranje” politike tijekom 1942. išlo paralelno s intenzivnim operacijama snaga NDH prema ustanicima, pri čemu dolazi i do masovnih deportacija srpskoga stanovništva u logore.

Ante Pavelić izjavio je 28. veljače 1942. na zasjedanju Hrvatskoga državnog sabora u vezi s dotadašnjom politikom prisilnih vjerskih prijelaza: „brat je mio, koje vjere bio.” Pavelić je zatim 3. travnja 1942. potpisao Zakonsku odredbu o osnutku Hrvatske pravoslavne crkve,⁴⁹ 11. lipnja 1942. započelo je ustrojavanje domobranskih radnih (DORA) jedinica, koje su trebale biti popunjene pra-

⁴⁸ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković – ministar urotnik* (Zagreb: Golden marketing, 1998), 253.

⁴⁹ Usp. Ante PAVELIĆ, *Hrvatska pravoslavna crkva* (Madrid: Domovina, 1984), 20, 31; ĐURIĆ, *Ustaše i pravoslavlje*, 137, 141-142; Petar POŽAR, *Hrvatska pravoslavna crkva u prošlosti i budućnosti* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1996), 118-120, 136.

voslavcima ili pravoslavcima koji su obavili vjerski prijelaz,⁵⁰ sredinom 1942. vlasti NDH s pojedinim su četničkim odredima sklopile primirje,⁵¹ a 2. srpnja 1942. u Zagrebu je održan sastanak visokih dužnosnika NDH. Zaključke toga sastanka MUP NDH dostavio je 20. srpnja 1942. u tajnoj okružnici pod predmetom „Smirivanje zemlje – upute” svim vlastima u državi⁵² (ne treba posebno isticati da Goldstein u svojoj knjizi tu okružnicu nigdje nije spomenuo). Istovremeno sa svim navedenim događajima snage NDH provele su (samostalno ili s Nijemcima) od Korduna preko Kozare do Srijema niz operacija protiv ustanika u kojima su brojni srpski civili deportirani u logore. Dakle – NDH silom pokušava razbiti ustanički pokret, pri čemu se provode i masovne deportacije u logore, a istovremeno se pokušavaju primijeniti raznovrsne mjere „mirne pacifikacije”.

Razumljivo, sve spomenuto jest zanimljiva tema za ozbiljnu raspravu, ali samim time Goldstein u njoj neće moći sudjelovati jer ima ozbiljnih problema s činjenicama i pri povezivanju zbivanja u uzročno-posljedični niz.

Usto je Goldstein, s naknadnom pameću od cirka 70 i kusur godina, na leđa Narodnooslobodilačke vojske na čelu s drugom Titom navalio i jedan novi specijalni zadatak – da onemogući NDH da deportira ljude u Jasenovac. Kako nam objašnjava Goldstein, potkraj 1941. i početkom 1942. nije bilo „oružanog otpora” koji bi zaustavio „zločince” budući da će partizani ojačati i početi „uspješnije štiti civilno stanovništvo tek u narednim mjesecima” (str. 505). Samo bi nam Goldstein još trebao konkretno objasniti kako su to partizani „uspješnije” zaštitili civile. Nisu li mnoge deportacije Srba u logore uslijedile upravo kao odmazda za napade partizana? Gdje su onda bili partizani i drug Tito da zaštite te Srbe? No, Goldstein ne odustaje, pa navodi da su se partizani ustaškim deportacijama u logore „suprotstavljali koliko su mogli” (str. 552).

Partizani, činjenica je, mnogo puta i nisu mogli zaštititi stanovništvo od deportacija u logore, a također je točno da s općim širenjem partizanskoga pokreta vlasti NDH i nisu mogle provoditi opsežnije operacije u kojima bi deportirale stanovništvo u logore. Ali isto je tako potpuno ahistorijski uopće davati partizanima predvođenim Komunističkom partijom zadaću da „zaštite” civile od deportacija u logore ili različitih vrsta odmazde. Bit je partizanskoga ratovanja i bila u spirali nasilja u kojoj su na njihove napade Nijemci ili Talijani ili NDH odgovarali represijom prema stanovništvu, ali to partizane nije zaustavljalo iako su vrlo dobro znali da će zbog njihova djelovanja meta odmazde postati upravo civili.⁵³ Dakle, nasuprot Goldsteinovim ahistorijskim politički

⁵⁰ Usp. BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske*, 174.

⁵¹ Usp. Rasim HUREM, „Sporazumi o saradnji između državnih organa Nezavisne države Hrvatske i nekih četničkih odreda u istočnoj Bosni 1942. god.”, *Prilozi. Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo II* (1966), br. 2: 285-325.

⁵² HR-HDA-223, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH, V. T. Broj: 515/1942., I. A.

⁵³ Usp. Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Školska knjiga, 2006), 32-33 i ondje navedeni izvori i literatura.

korektnim domišljanjima, ne nekakvi imaginarni „antifašisti”, nego pravi komunisti i revolucionari bili su mnogo praktičniji.

Branko Ćopić, partizanski borac od podizanja ustanka u Bosanskoj krajini 1941. do kraja rata, jedno vrijeme i politički komesar združenih odreda Krupa-Sana, književnik iz čijih se književnih djela o Drugom svjetskom ratu može naučiti mnogo više nego iz Goldsteinovih znanstvenih uradaka, u svojem romanu *Gluvi barut*, opisujući „Tigra”, partizanskoga komandanta, ali i komunistu i revolucionara, sudionika građanskoga rata u Španjolskoj, piše kako je on, kada je prvi put vidio kako srpski seljaci bježe iz svojega sela pred ustašama, „uzdahnuo sa zlobnim olakšanjem” i zaključio: „Eh, svete ustaše!” – Jer „Tigar” je, nasuprot Goldsteinovim konstrukcijama o partizanima koji „štite” civile od deportacija u logore, vrlo dobro znao da su samo ustaše svojim terorom mogli pokrenuti „tupoumno seljačko poluživinče” da se „Tigru”, profesionalnom vojniku druga Staljina i revolucije, obrate da ih od ustaša „spasi”.⁵⁴ I tako nastaje partizanska vojska i tako se na kraju i pobjeđuje. Pa nije drug Tito aktivist društva za zaštitu ljudskih prava.

Nisam uvjeren da bi se s Goldsteinovim tumačenjem složio i ponajbolji poznavatelj povijesti Srba u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću Čedomir Višnjić, koji, kada prikazuje Srbe u ustanku na Kordunu i kasnije ratne događaje, jasno piše: „Za vojno-političko rukovodstvo ustanka u tom času je bila sretna okolnost to što se u ratnim uslovima sukob dao lako isforsirati i isprovocirati, a narod je ionako tokom čitavog rata imao ulogu taoca u svim partizanskim akcijama. Naime, rijetko je spominjana činjenica, da partizanske jedinice uglavnom nisu bile u stanju realno zaštititi narod od ozbiljnije kampanje bilo koje neprijateljske vojske.”⁵⁵

Goldstein povjesničaru Danijelu Vojaku zamjera da u naslovu knjige *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.*⁵⁶, kao i u naslovu uvodnoga poglavlja u toj knjizi („Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”), „upada u oči” termin „stradanje”, „što je ružni eufemizam, jer je posve jasno da se radilo o genocidu” (str. 836, bilj. 20).

No, Vojak i Bibijana Papo i Alen Tahiri, suradnici u navedenoj knjizi – zbirci dokumenata, prikazuju ne samo masovna ubijanja i deportacije Roma u logore i na prisilne radove, Rome u Jasenovcu itd., nego uz nešto poznatije pitanje „Bijelih Cigana” znatnu pozornost i prostor posvećuju malo poznatim i nedostatno istraženim pitanjima odnosa Roma i partizanskoga pokreta, suradnje Roma s vlastima NDH, različitim primjerima spašavanja Roma uz pomoć Hrvata. Iz tih je razloga „stradanje” – kao pojam koji označava pod-

⁵⁴ Branko ĆOPIĆ, *Gluvi barut / Bronzana straža* (Rijeka: Otakar Keršovani, 1963), 42.

⁵⁵ Čedomir VIŠNJIĆ, *Kordunaški proces. Fragment iz historije nestajanja* (Zagreb: Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, 2004), 76.

⁵⁶ Danijel VOJAK, Bibijana PAPO, Alen TAHIRI, *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.–1945.* (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Romsko nacionalno vijeće, 2015).

nošenje nevolje, patnju, trpljenje i gubljenje života – u naslovu. Vojak za ono što je Romima počinjeno u NDH ne bježi od termina „genocid”, odnosno „Porajmos” [Porraimos] te objašnjava da je „sličan pojmu holokausta” (str. 24, bilj. 18). Uostalom, i drugi istraživači, poput u Hrvatskoj Filipa Škiljana⁵⁷ ili u Srbiji Dragoljuba Ackovića⁵⁸, koriste termin „stradanje” jer ga očito ne smatraju „ružnim eufemizmom”. Stoga je Goldsteinova kritika o neprimjerenom korištenju pojma „stradanje” za ono što se dogodilo Romima u NDH gotovo apsurdna.

Ipak, Goldstein dalje spočitava Vojaku da u uvodnom poglavlju o „stradanju” – „nije iskoristio nizove dokumenata” koji su objavljeni u toj knjizi, „pa je njegova prezentacija tog ‘stradanja’ [Roma] nažalost krajnje nepotpuna” (str. 836, bilj. 20). Srećom, Goldsteinova „prezentacija” „stradanja” Roma u njegovoj knjizi *Jasenovac* je potpuna. „Gotovo svi Romi” koji su živjeli u NDH izgubili su život u Jasenovcu (str. 536), piše i zaključuje Goldstein iako je prethodno napisao da je „najveći dio Bijelih Cigana” bio izuzet od progona vlasti NDH (str. 49–50). Ovo je vrlo dobar primjer Goldsteinove licemjernosti: drugima nešto zamjera, a sam nije u stanju izbjeći nejasnoće kojima pada ispod razine znanstvenosti.

Usto, kao po pravilu, kada Goldstein mudruje, upada u zamku vlastitoga neznanja. Piše tako da su Rome u NDH nazivali „Ciganima” što je bio pejorativan termin” [od franc. *péjoratif*, pogrdna riječ koja služi za ruganje i kojom se iskazuje prijezir itd.] (str. 49). A kako su ih drukčije mogli nazivati? Kako ih, sram ih bilo, nazivaju „narodne vlasti” poslijeratne Titove Jugoslavije? Svaka-ko ne Romima, jer je taj naziv postao služben tek 1971., kao jedna od odluka Prvoga kongresa Roma u Londonu!

Goldstein se u svojoj najnovijoj knjizi *Jasenovac* „očeošao” o sve one koji ne misle i ne pišu kao on. Pritom je samo dokazao vlastito skromno znanje, a i sklonost obmani. Tako pišući o posjetu poslanika Međunarodnoga odbora Crvenoga križa Juliusa (Julija) Schmidlina logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944. mudruje, pa u bilješki 3 (str. 919) navodi: „Možda Schmiedlin nije mogao znati, ali [Mario] Kevo je morao da je dr. Milo Bošković ubijen dva mjeseca i četiri dana nakon Schmiedlinova odlaska iz logora [Jasenovac], u rujnu 1944.” No, povjesničar Kevo u svojem je članku „Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.”, objavljenom 2008. u *Časopisu za suvremenu povijest*⁵⁹, a taj članak koristi i Goldstein, jasno napisao na stranici 557 da je Milo Bošković ubijen u logoru Jasenovac potkraj rujna 1944. godine.

⁵⁷ Filip ŠKILJAN, „Stradanje Srba, Roma i Židova u virovitičkom i slatinskom kraju tijekom 1941. i početkom 1942. godine”, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 341-365.

⁵⁸ Dragoljub ACKOVIĆ, *Stradanje Roma u Jasenovcu* (Beograd: ABC Glas, 1994).

⁵⁹ Mario KEVO, „Posjet poslanika Međunarodnog odbora Crvenog križa logorima Jasenovac i Stara Gradiška u ljeto 1944.”, *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 2: 547-585.

Nakon toga Goldstein u bilješci 3 (str. 919) u maniri člana partijskoga komiteta za ideološku izgradnju spočitava Kevi da je „neznalica” i zamjera mu što koristi „nedopustivu revizionističku terminologiju” nazivajući vlasti NDH „hrvatskim vlastima”. Goldstein je mogao, i ustvari morao konzultirati (a uopće ne spominje, što ipak ne mogu vjerovati), knjigu – zbirku dokumenata *Veze Međunarodnog odbora Crvenog križa i Nezavisne Države Hrvatske*⁶⁰, koja sadržava prijepise izvornoga arhivskoga gradiva, pa se mogao upoznati sa Schmidlinovom, ali i terminologijom Međunarodnoga odbora Crvenoga križa, za koji, uglavnom, postoje „hrvatske vlasti” u Zagrebu, a ne „vlasti NDH”. Tako i Kevo, dobro upoznat s dokumentima MOCK-a jer je priređivač spomenute zbirke, u svojim radovima koristi i jedan i drugi naziv. Koliko god to Goldstein ne može shvatiti – vlasti NDH jesu „hrvatske vlasti”, kakve god one bile. To što vlasti NDH nisu izabrane demokratski i što je znatan dio Hrvata bio protiv tih i takvih vlasti, bez najmanje sumnje odgovornih i za zločine, ne znači da je „revizionistički” nazivati ih „hrvatskim vlastima”.

Britanski povjesničar Rory Yeomans u jednom svojem recentnom članku navodi da mu je Drago Roksandić, inače jedan od neslavnih recenzenata Goldsteinove knjige, predložio da za „arijanizaciju” židovske imovine u NDH umjesto toga pojma koristi pojam „pohrvaćivanje” židovske imovine. („Drago Roksandić has suggested to me that the term ‘Croatianisation’ should be used instead of aryanisation. However, Croatian economic planners, journalists and theoreticians almost always used the term ‘aryanisation,’ never ‘Croatianisation’” – objašnjava nam Yeomans kako nije poslušao Roksandića.)⁶¹ Nije li tu riječ o licemjerju, dvoličnosti? – Goldstein će najprije Kevi zamjerati što za vlasti NDH koristi pojam „hrvatske vlasti”, a recenzent Goldsteinove knjige Roksandić savjetovat će kolegama iz bijeloga svijeta, dovoljno nesmotrenima da ga slušaju, da postupak preuzimanja židovske imovine koji su provele vlasti NDH proglasi „pohrvaćivanjem” te imovine? Možda bi bilo dobro da se Goldstein i njegov recenzent prvo o tome dogovore, svakako u euromediterranskom kontekstu, i neka Goldstein pozove Roksandića na odgovornost što kolegama iz svijeta preporučuje nedopustivu „revizionističku” terminologiju, a za to vrijeme neka drugima ne soli pamet.

Usput, kada već cjepidlačim, nejasno je zašto Goldstein u svojoj knjizi, „prvoj znanstvenoj monografiji” o logoru Jasenovac, *Comité International de la Croix-Rouge* (franc.) ili *International Committee of the Red Cross* (engl.) tako akribično naziva i točno „Međunarodni odbor Crvenog križa (MOCK)”

⁶⁰ *Veze Međunarodnog odbora Crvenog križa i Nezavisne Države Hrvatske. Dokumenti*, knj. 1, prir. Mario Kevo (Slavonski Brod; Zagreb; Jasenovac: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski državni arhiv; Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2009).

⁶¹ Rory YEOMANS, „Purifying the Shop Floor: Kastner and Oehler Department Store as a Case Study of Aryanisation in Wartime Europe”, https://www.academia.edu/38133133/Purifying_the_Shop_Floor_Kastner_and_Oehler_Department_Store_as_a_Case_Study_of_Aryanisation_in_Wartime_Europe, pristup ostvaren 15. 2. 2019.

(str. 455) i netočno „Međunarodna organizacija Crvenog križa (MOCK)” (str. 709). Međunarodna organizacija – poznatija kao „Međunarodni Crveni križ” (*Croix-Rouge International*) – ipak je nešto sasvim drugo. A mi ovdje kod Goldsteina imamo i nešto treće, nepostojeće.

Ne odolijevam navesti još neke primjere kako Goldstein u svojoj knjizi najprije tvrdi jedno, a onda nešto posve drugo, tako da ispada kontradiktoran i tragikomičan. Goldstein piše da je „potpuna ovisnost ustaša o njemačkom gospodarstvu evidentna” (str. 66), a onda su opet njemački predstavnici od NDH nešto „tražili”, ali su ustaše to tek „dijelom ispunile” (str. 67). Pa ako su ustaše potpuno ovisni o „njemačkom gospodarstvu”, što onda Nijemci imaju „tražiti”, a da im se želja odmah ne ispuni?

Izjave ustaša koji su služili u jasenovačkom logoru dane nakon rata, tijekom istrage pred jugoslavenskim vlastima, Goldstein proglašava uglavnom „vjerodostojnima” (str. 31), a onda, nekoliko stotina stranica dalje, navodi da su ti ustaše „sve priznavali, vjerojatno pod pritiskom i torturom istražitelja” (str. 380). Najprije sam te dobro mučio, a onda si sve uglavnom vjerodostojno priznao. Zatim, ustaše su prema zatočenicima u Jasenovcu koristili niz „brutalnih, ali i vrlo suptilnih metoda” (str. 275), ali su ustaše u odnosu na naciste ipak djelovali iz „svog primitivnog rakursa” (str. 277). Dakle, ustaše su bili vrlo suptilni, ali ipak i primitivni.

Neki su za Ljubu Miloša tvrdili da je „ograničen, neinteligentan” (str. 398), piše Goldstein, ali neki su tvrdili i da je „oštrouman i nadasve inteligentan” (str. 399). Miroslav Filipović Majstorović od jeseni 1942. više nije „neposredno činio zločine” jer se „promijenila politika” i više nisu bila dopuštena „masovna i arbitrarna ubijanja” (str. 408), ali onda je za Božić 1942. tijekom nastupa logoraša vlastoručno strijeljao devetoricu Židova (str. 409). Eugen Dido Kvaternik, zapovjednik UNS-a, u proljeće 1942. počeo je „čini se”, „mijenjati stavove” jer je shvatio kontraproduktivnost terora koji provodi NDH (str. 374). Tako Goldstein piše na jednom mjestu, na drugom mjestu piše sasvim drugo, pa zaključuje da se teror nad Srbima nije smanjio ni nakon što je Dido Kvaternik potkraj 1942. smijenjen s mjesta zapovjednika UNS-a (str. 552).

Nakon opisanih primjera Goldsteinova neznanja i nepoznavanja teme čovjek se gotovo zasiti nastaviti nabrajati, ali – mora se. Tako Goldstein u vezi s ustaškim časnikom i dužnosnikom UNS-a Viktorom Tomićem navodi da je tijekom kolovoza i rujna 1942. „po nalogu ministra Artukovića” rukovodio operacijama u Srijemu (str. 451). Pa zapravo nije „po nalogu” Andrije Artukovića, kada je „otvorenu zapovijed” za osnivanje Višega redarstvenog povjereništva sa sjedištem u Vukovaru i na čelu s Tomićem izdao Glavni stan Poglavnika, odnosno vojskovođa Slavko Kvaternik po nalogu Ante Pavelića. To se spominje čak i u literaturi koju je Goldstein navodno koristio.⁶² Ali tko bi sve te silne knjižurine pažljivo čitao.

⁶² Usp. Davor KOVAČIĆ, *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 297-298.

Tijekom boravka Viktora Tomića u Srijemu u kolovozu i rujnu 1942. stradava mnogo srpskih civila – „navodno 6000”, a preživjeli su deportirani u Jasenovac (str. 451). Zatim će Goldstein okrenuti ploču, pa će spomenuti da je tijekom kolovoza i rujna „kao rezultat velike vojno-policijske akcije” u Srijemu i istočnoj Slavoniji u Jasenovac deportirano oko 6000 osoba „koje su popisane imenom i prezimenom” (str. 514). Goldstein navodi čas ovako, čas onako. Baš me briga! Prvo je navodno pobijeno 6000 Srba, a ostali su deportirani u Jasenovac, a onda ih je deportirano oko 6000 koji su „popisani imenom i prezimenom”. A kada za ovu posljednju Goldsteinovu tvrdnju pogledate izvor koji on koristi (bilj. 65, str. 895), ondje se ne spominju nikakvi podaci o 6000 osoba koje su „popisane imenom i prezimenom”, štoviše navodi se da ne postoje točni podaci o tome koliko je ljudi u toj akciji deportirano u Jasenovac, ali se navodi da se, prema podacima Pokrajinske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača u Vojvodini, „ceni” da je u Jasenovac ukupno deportirano više od 6000 osoba. Naveden je, da bi se potvrdila masovnost deportacija, samo broj odvedenih po nekim srijemskim mjestima.⁶³ Dakle, Goldstein ne mari što piše u literaturi i izvorima koje koristi, on će ono što piše prilagoditi svojim potrebama... Goldstein je mogao konzultirati i elaborat Pokrajinske komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini *VII grupa masovnih zločina – logori: Zemun – Kustodija – Jasenovac* iz 1947., koji je uostalom i objavljen⁶⁴, pa bi ustanovio da ni tamo nema onoga što i kako tvrdi.

A u vezi sa spomenutim, budući da želi biti što akribičniji i skrupulozniji, Goldstein donosi i podatke o ukupnom broju stanovnika i broju „pravoslavaca” nekoliko srijemskih mjesta (iz kojih su odvedeni u Jasenovac) prema popisu iz 1931. godine (str. 514–515), a u bilješci 65 na stranici 895 poziva se i na: „Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*, na raznim mj.” Jedina je nevolja što Mirko Korenčić uopće ne spominje nacionalnu ili vjersku strukturu stanovništva naselja po popisima, nego samo broj stanovnika, a u toj knjizi nema – razumljivo je – podataka za srijemska naselja u Socijalističkoj Republici Srbiji⁶⁵, pa je Goldstein podatak o vjerskoj pripadnosti pronašao negdje drugdje, ali u svojstvenoj mu žurbi i nemaru zaboravio gdje. Recenzenti, gdje ste bili?

Pišem jedno, onda drugo, a ti se, dragi čitatelju, snađi i domisli što sam mislio, napisao i što bi trebalo zaključiti. Da uza sve to ide i tehnička šlampavost

⁶³ Dušan LAZIĆ GOJKO, „Žrtve narodâ i narodnosti Srema u logoru Jasenovac (1941-1945)”, u: *Okrugli stol 21. travnja 1984. Materijali s rasprave*, ur. Dobrila Borović (Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 1985), 91.

⁶⁴ *Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. Zločini okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1944. VII grupa masovnih zločina (Srem). Logori Zemun – Kustodija – Jasenovac*, prir. Drago Njegovan (Novi Sad: IK Prometej; Malo istorijsko društvo Novi Sad, 2016).

⁶⁵ Usp. Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857-1971*. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979).

ne treba posebno isticati. Tako nas Goldstein na stranici 341 u vezi s masovnom grobnicom u Uskočkoj šumi s uskličnikom upozorava: „vidi prethodnu str.” A ti onda gledaš prethodnu stranicu, a tamo Uskočkoj šumi ni traga ni glasa. Na stranici 552 Goldstein je ustaški zločin uspio i umnožiti, valjda ga zeznuo *copy-paste*. Prvo navodi da su u rujnu 1942. stanovnici većega broja sela na području Bosanskog Broda deportirani u Jasenovac, onda navodi da je Ustaška obrana nastavila deportirati stanovnike sela u široj okolici Jasenovca, a zatim ponovno navodi već spomenuta sela na području Bosanskog Broda. Dakle, dva puta isto na istoj stranici! Ponavljam: recenzenti, gdje ste bili?

Goldstein navodi da su u logor u Gospiću bili upućivani „čak” i Srbi i Židovi iz Bijeljine i Zvornika (str. 75). A zašto „čak” ako su i ta mjesta bila dio NDH i ako su i u njima primljene zapovijedi da se određene osobe upute u logor u Gospiću? Usput, ne mogu vjerovati, ali Goldstein nije konzultirao i ne navodi ni u bilješkama ni u popisu literature nezaobilazan članak Marija Keve „Lišavanje slobode i prisilni rad u zakonodavstvu Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)”.⁶⁶

Jedno od kontroverznih pitanja o ljudskim gubicima Hrvatske, odnosno NDH u Drugome svjetskom ratu broj je žrtava tzv. gospićke skupine logora (Gospić, Jadovno, Pag), a procjene, izračuni i poimenični popisi u preširokom su rasponu od 1794 do 120.000 žrtava te znatno različiti od autora do autora i podosta uvjetovani (dnevno)političkim ozračjem.⁶⁷ Osnivanje, djelovanje i raspuštanje tzv. gospićke skupine logora dobro je opisano u historiografskoj, publicističkoj i memoarskoj literaturi. No, dosadašnja istraživanja nisu dala utemeljene, nedvojbene i zadovoljavajuće odgovore na važno i nezaobilazno pitanje o broju logoraša i broju žrtava tih logora.

Ivo Goldstein u knjizi navodi da se procjene broja ubijenih u „gospićkom logoru” razlikuju. Misli da bi ukupni broj žrtava mogao biti oko 25.000. Kako je došao do te procjene? Jednostavno. Naime, navodi samo: „Zapovjednik gospićkog sustava logora Stjepan Rubinić ispričao je ‘u povjerenju’ 1942. Iliji Jakovljeviću da je na tim popisima bilo evidentirano 28.700 zaprimljenih logoraša, a da ih je preživjelo oko 3500. Sam se po sebi nameće zaključak da bi ukupni broj žrtava mogao biti oko 25.000. Golema većina žrtava bili su Srbi, njih oko 2500 bili su Židovi. Ubijen je i manji broj Hrvata i Roma” (str. 77).

Podsjetimo se – prema prejednostavnom izračunu Slavka Goldsteina u knjizi (u suautorstvu s Ivom Goldsteinom) *Holokaust u Zagrebu*, objavljenoj 2001.⁶⁸, koji ponavlja i u knjigama objavljenim poslije (samostalno ili u suau-

⁶⁶ Mario KEVO, „Lišavanje slobode i prisilni rad u zakonodavstvu Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)”, u: *Logori, zatvori i prisilni rad u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1941.-1945. / 1945.-1951. Zbornik radova*, ur. Vladimir Geiger, Martina Grahek Ravančić i Marica Karakaš Obradov (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010), 9-39.

⁶⁷ Usp. Vladimir GEIGER, Mario JAREB, Davor KOVAČIĆ, *Jadovno i Šaranova jama. Kontroverze i manipulacije* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017).

⁶⁸ I. GOLDSTEIN, S. GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, 301.

torstvu s Ivom Goldsteinom)⁶⁹, najmanje je 24.000 žrtava tzv. gospičke skupine logora. Taj izračun Slavka Goldsteina temelji se na spisu Ustaškoga stegovnog i kaznenog suda o istrazi i sudskom postupku koji se zbog navodnoga samovoljnog ukidanja logora Jadovno vodio od listopada 1941. do veljače 1942. protiv Stjepana Rubinića, ravnatelja Župskoga redarstva u Gospiću. No, u tom spisu uopće se ne spominje broj ubijenih u tom logoru, nego je Rubinić krajem listopada 1941. u istrazi izjavio samo to da je u vrijeme raspuštanja logora u njemu bilo „po prilici 4000 ljudi”.⁷⁰ Navedeni izračun temelji se i na Rubinićevoj navodnoj izjavi književniku Iliji Jakovljeviću u logoru Stara Gradiška. Prema toj tvrdnji, koju Goldstein uzima *zdravo za gotovo*, Župsko redarstveno ravnateljstvo u Gospiću vodilo je točnu evidenciju o pristiglim zatočenicima, pa ih je prema tome od 18. lipnja do 23. kolovoza 1941. ukupno bilo zaprimljeno oko 28.700, uz napomenu: „Teško da se spasila koja stotina. Ostali su poubijani. Pripišite one koji uopće nisu bili provedeni kroz knjige [...]”.⁷¹ (No, možda je riječ i o Jakovljevićevu razmišljanju, jer je u opreci s Rubinićevom tvrdnjom Jakovljeviću da je Župsko redarstveno ravnateljstvo u Gospiću vodilo točnu evidenciju o pristiglim zatočenicima. Usto je u opreci i s Rubinićevom izjavom od 29. listopada 1941. u zatvoru Ustaškoga redarstva u Zagrebu o oko 4000 zatočenika u vrijeme raspuštanja logora Jadovno.) Potkraj kolovoza 1941., nakon raspuštanja logora Jadovno preostali zatočnici iz Gospića otpremljeni su u druge logore (Jasenovac, Jastrebarsko, Loborgrad, Krušćica), a nekoliko ih je stotina pušteno na slobodu. Kako popisi zatočenika logora Gospić – Jadovno – Pag nisu sačuvani, teško je, gotovo nemoguće, suditi o vjerodostojnosti Rubinićeva iskaza odnosno Jakovljevićevih navoda. O svemu tome i pitanju broja žrtava tzv. gospičke skupine logora opširnije je pisano u spomenutoj knjizi *Jadovno i Šaranova jama. Kontroverze i manipulacije*⁷², koju Ivo Goldstein, naravno, nije koristio.

Slavko Goldstein pisao je o „najmanje 24.000” žrtava logora Gospić – Jadovno – Pag. Ivo Goldstein sada pak piše da bi ukupni broj žrtava „mogao biti oko 25.000”. Naravno da navedeni izračun Slavka Goldsteina držim manipulacijom koja se ne temelji na konkretnim izvorima. Usto, nije mi jasno na temelju čega je Ivo Goldstein brojku od 24.000 povećao za tisuću i „zaokružio” na 25.000. Kako mi nisu poznata neka novija istraživanja o broju žrtava tzv. gospičke skupine logora, riječ je očito o metodi zvanom „odoka”, koju Ivo Goldstein i u ovom slučaju primjenjuje, valjda vođen logikom: bolje više nego manje. Kako bilo da bilo – skrupulozno!

Ivo Goldstein razglaba da su njemački predstavnici nerijetko bili nezadovoljni i zgroženi nasiljem ustaša nad Srbima, ali – poučava nas Goldstein –

⁶⁹ S. GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, 240; Slavko GOLDSTEIN, Ivo GOLDSTEIN, *Jasenovac i Bleiburg nisu isto* (Zagreb: Novi Liber, 2011), 25-26.

⁷⁰ HR-HDA-1549, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i narodnooslobodilačkog pokreta, II – 91, 736-868.

⁷¹ Ilija JAKOVLJEVIĆ, *Konclogor na Savi* (Zagreb: Konzor, 1999), 328.

⁷² GEIGER, JAREB, KOVAČIĆ, *Jadovno i Šaranova jama*.

zapravo je to bilo „prijetvorno” jer nacisti nisu obuzdavali ustaše u mjerama protiv Roma, Židova i komunista (str. 70). Da, zaista je to bilo prijetvorno.

Podjednako je smiješno kada Goldstein zaključuje da je njemački poslanik u NDH Siegfried Kasche, kada je početkom 1942. bio član komisije koja je posjetila Jasenovac, u svojem izvještaju o tom posjetu „svjesno prikrivao istinu” s obzirom na to da je bio „prepаметan i preiskusan” da bi povjerovao onome što je vidio. Dakle – zaključuje Goldstein – Kasche je trebao shvatiti kakvo je stvarno stanje u logoru, osim „ako to nije htio ili nije morao”. Itd., itd. (str. 68). Pa nije Siegfried Kasche bio član Helsinškoga odbora za ljudska prava, nego predstavnik Njemačkoga Reicha! A, usto, Kasche je bio jedan od rijetkih njemačkih predstavnika koji je uvijek bez zadržke branio ustaše i Pavelića.

Naša istaknuta povjesničarka Mirjana Gross pisala je: „Bitna je razlika u tome što diletantska, a ponekad i profesionalna ideološka historiografija ne razlikuje prošlost od sadašnjosti nego povijesne ličnosti ocjenjuju kao preteče ili krivce određenih važnih pojava u sadašnjosti. Istaknuti ljudi prošlosti postaju naši suvremenici, pa prema tome – kao i živi ljudi – podobni, nepodobni ili selektivno podobni. Nasuprot tome, znanstvena historiografija pristupa prošlosti kao ‘drugotnosti’, polazeći od načela da namjere i djelatnost povijesnih ličnosti i zbivanja nastaju iz sasvim drugačijih spletova okolnosti nego što su današnje, da se događaju u posebnim situacijama koje se moraju istražiti i prezentirati tako da ih suvremenici mogu razumjeti.”⁷³

Nažalost, Goldstein ovu lekciju, čini se, nije naučio. Zato u svojoj knjizi nerijetko ispada i smiješan.

Goldstein, nesposoban kvalitetno analizirati ustroj vlasti NDH i različitost u postupanju njezinih raznovrsnih tijela u različitim razdobljima i u različitim dijelovima NDH, odlučio se za mudar pristup i usvojio „dvostruku liniju zapovijedanja”. No, i to nedosljedno, pa je samo dodatno povećao ionako poveću zbrku u svojoj knjizi. Tako najprije navodi da je „paralelna linija zapovijedanja” omogućavala ustašama činjenje zločina, taj „paralelizam”, odnosno svojevrsno dvovlašće ustaške i civilne vlasti „perfektno” je odgovaralo Paveliću i njegovim sljedbenicima jer su dio svojih postupaka opravdavali zakonima, a ono što je izlazilo iz zakonskih okvira „pokrivalo se” upravo „paralelnom linijom zapovijedanja” (str. 56). No, kao i mnogo puta u knjizi, Goldstein si ponovno skače u usta. Tako navodi da su neki dužnosnici NDH nakon rata, pred jugoslavenskim sudom, u svojoj obrani tvrdili da je u NDH postojao „dvostruki sustav rukovođenja”, pri čemu se prvi provodio kroz redovne institucije, a drugi izvan njih, te da je u ovom drugom sistemu često dolazilo do zločina. No, genijalno zaključuje Goldstein, bila je to „prilično neuvjerljiva priča” u koju sud nije povjerovao (str. 385). Ma svakako, ali i sam je Goldstein na stranici 56 „ustanovio” upravo postojanje „paralelne linije zapovijedanja”. Na podjednako smiješan način Goldstein prepričava zapovijedi njemačkoga generala Friedricha Stahla o postupku

⁷³ Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996), 380.

snaga pod njegovim zapovjedništvom tijekom napada na partizane na Kozari sredinom 1942. godine. General Stahl zabranio je svojim postrojbama da „pale kuće, razaraju i pljačkaju imovinu te čine druga nasilna djela”, uz prijetnju da će takvi pojedinci biti izvedeni pred prijeki sud. Goldstein objašnjava da su zapovijedi generala Stahla o postupku s partizanima i sumnjivim osobama tijekom napada na Kozaru bile „legalan okvir za masovne deportacije u Jasenovac”. Znači, prvo je Stahl svojim zapovijedima široko otvorio vrata masovnim deportacijama u Jasenovac, a onda je „snažno inzistirao” da se ne provedu „ustaški planovi” za ubijanje Srba s Kozare? Goldstein se, razumljivo, nakon što mu se upalila crvena lampica, upitao što neki tamo nacistički general ima tu izdavati takve zapovijedi, pa zaključuje da će događaji koji će uslijediti na Kozari „jasno” pokazati da se navedena Stahlova zapovijed „ni u dijelovima, a pogotovo u cjelini, nije poštovala” (str. 547–548).

Ali Goldstein opet ahistorijski ništa ne shvaća. Da, možda spomenuta zapovijed generala Stahla nije bila poštovana, ili možda jest, ali stvar je u nečemu posve drugom, što Goldstein nije u stanju shvatiti. Naime, general Stahl zaista nije trebao pljačkaše, marodere. Ono što mu je trebalo jest disciplinirana vojska da bi oko Kozare stvorio obruč kojemu nitko neće promaći. S takvom organiziranom silom Stahl je bio u stanju pobiti na tisuće partizana i civila, a raselio je na desetke tisuća. No, Goldstein nije u stanju analizirati intenzitet i usmjerenost nasilja NDH iz 1941., napraviti njegovu poredbu s nasiljima NDH 1942. godine, a zatim sve to usporediti s njemačkim „mehaničkim” nasiljem kakvo je prakticirao general Stahl. Budući da sve to nije u stanju shvatiti, raščlaniti, usporediti, Goldstein će vrebati nestašne domobrane koji su ukrali kokoši, a promaknut će mu streljački stroj nekoga domobranskoga gorskog zdruza koji u kozaračkim šumama strijelja na stotine, a zatim raseljava na tisuće ljudi...

Još je smješnije, gotovo tragikomično, kada Goldstein u vezi s molbama koje su ljudi pisali vlastima NDH da bi iz Jasenovca oslobodili svoje bližnje navodi da su bile pisane „patetično ili udvornički” budući da su bile potpisane sa „Za dom spremni” (str. 584). Pa zaista sram bilo te ljude što su pisali „udvornički” i potpisali molbu s tada službenim državnim pozdravom. Možda bi šanse za oslobađanje iz logora bile povoljnije da su molbe bile potpisane sa „Smrt fašizmu – sloboda narodu”. Najbolje da Goldstein one nesretnike koji su molbe potpisali sa „Za dom spremni” prijavi nadležnim tijelima Republike Hrvatske i hrvatskim medijima.

Ivo Goldstein, prije uz, a sada na tragu oca Slavka, uporno i godinama promiče brojku od oko 100.000 žrtava logora Jasenovac (može i nešto manje, ali bolje više). Stoga je u hrvatskim *antifašističkim* krugovima brojka od 100.000 žrtava logora Jasenovac i prihvaćena iako je riječ o procjeni Vladimira Žerjavića, bez sustavnih istraživanja i bez potvrda u izvorima, koju je zatim korigirao i smanjio na 83.000⁷⁴.

⁷⁴ Vladimir ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu* (Zagreb: Globus, 1992), 69, 72.

Ivo Goldstein u knjizi *Jasenovac* navodi da je Bogoljub Kočović⁷⁵ došao do procjene da je u logorima u NDH život izgubilo između 150.000 i 200.000 Srba, „što je navelo kasnije Žerjavića⁷⁶ da (prilično logično) zaključi kako bi Kočović procijenio da je u Jasenovcu stradalo oko 70.000 ljudi” (str. 788–789).

Ali, Goldstein, kao i neki drugi hrvatski povjesničari koji bez provjere preuzimaju taj Žerjavićev navod, ustvari nije konzultirao Kočovića, koji 1992. godine u *Uvodu u jugoslovensko izdanje* svoje knjige *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*⁷⁷ jasno kaže: „Velika je rasprava nastala povodom broja žrtava u ustaškom logoru u Jasenovcu. I tu je moja studija bila navođena u mnogim raspravama, štampi ili na televiziji, iako nisam uopšte izračunavao te žrtve. U više navrata sam javno izjavio da nisam u mogućnosti da kažem koliki je broj ubijenih Srba u Jasenovcu, kao što ne znam broj ubijenih u Blajburgu” (str. XVI). – „Rekao sam da ne znam koliko je bilo žrtava u Jasenovcu”, ponovio je Kočović i uz tablicu svojih izračuna/procjena o ljudskim gubicima Srba na području NDH (str. XVIII). Žerjavić, očito u snažnoj želji da potvrdi svoje izračune/procjene, iz te je tablice izvukao zaključak što je Kočović procijenio o Jasenovcu. Goldstein osim drugoga jugoslavenskog izdanja Kočovićeve knjige *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* nije koristio ni Kočovićeve knjige *Nauka, nacionalizam i propaganda*, objavljenu 1999. u Francuskoj⁷⁸, jer ju ne spominje ni u bilješkama ni u popisu literature. Kada tu knjigu nije nabavio u Parizu, jer nije stigao od silnih obveza, mogao ju je u Zagrebu potražiti u NSK. Da se Goldstein potrudio i spomenutu knjigu uzeo u ruke, vidio bi da Kočović na stranicama 147–148 naglašava: „Ja sam redovno odbijao da se upuštam u diskusije o broju ubijenih u Jasenovcu [...]. Iako i dalje tvrdim da sam siguran da taj broj nije 700.000 i više [...] ako već treba dati neku cifru, rekao bih da taj broj za Srbe može da bude između 150.000 i 200.000, ali sam odmah dodao da nemam dokaza za tu tvrdnju. Docnije sam precizirao da sam tim brojem obuhvatio sve logore smrti u NDH [...] te da moja gore navedena cifra obuhvata ukupan broj žrtava u svim logorima na teritoriji NDH.”

Kočović dakle, da razjasnim Goldsteinu, procjenjuje da broj Srba koji su izgubili život u svim logorima NDH „može da bude” između 150.000 i 200.000 i, što je iznimno važno, Kočović uz to napominje „nemam dokaza za tu tvrdnju”. Pa ako Kočović kazuje da njegova brojka „može da bude” i da „nema dokaza za tu tvrdnju”, nije mi jasno na temelju čega Goldstein tvrdi da je Žerjavić „prilično logično” zaključio da bi Kočović procijenio da je u Jasenovcu stradalo oko 70.000 ljudi. Da je to „prilično logično”, Kočović, koji je „redovno odbijao da se upušta u diskusije o broju ubijenih u Jasenovcu”, tako

⁷⁵ Bogoljub KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (London: Naše delo, 1985).

⁷⁶ ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, 74.

⁷⁷ Bogoljub KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (Sarajevo: Svjetlost, 1992).

⁷⁸ Bogoljub KOČOVIĆ, *Nauka, nacionalizam i propaganda (Između gubitaka i žrtava Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji)* (Paris: Editions du Titre, 1999).

bi – logično je – i procijenio. No, prilično je nelogično. Kao što je nelogično da Goldstein nije imao potrebu provjeriti što točno misli i piše Kočović.

Nedvojbeno su Kočović i Žerjavić neizmjereno zaslužni za rušenje mita o 1.700.000 ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, a time i znatno pretjeranih navoda o razmjerima ljudskih gubitaka u NDH i žrtava logora Jasenovac. U historiografiji su kao takvi i zabilježeni. Kočović se nije upuštao u izračunavanje broja žrtava logora Jasenovac, kao ni Bleiburga. Žerjavić je, nasuprot tome, upao u zamku prevelikih htijenja i očekivanja oko brojeva žrtava i Bleiburga i Jasenovca, a to statističkom metodom ili procjenama nije moguće valjano riješiti.

Kako su Goldsteinove procjene broja jasenovačkih žrtava 90.000 – 100.000, po svaku cijenu treba osnažiti i potvrditi točnost Žerjavićevih izračuna odnosno procjena i zanemariti i što više umanjiti mnogobrojne prigovore na manjkavosti poimeničnoga popisa JUSP-a Jasenovac od 83.145⁷⁹. I propitivanju broja jasenovačkih žrtava valjda bi trebao biti kraj. Goldstein uporno u javnosti iznosi mišljenje da se o logoru Jasenovac „istina manje-više zna, uključujući i približan broj žrtava”.⁸⁰ A on bi trebao biti taj tko će određivati što je „istina” o Jasenovcu, a što nije, i koliki je broj jasenovačkih žrtava.

Za razliku od Goldsteina, ja ne znam koliki je broj jasenovačkih žrtava niti se to usuđujem tvrditi. Ali za razliku od raznih šarlatana koji uporno ponavljaju brojku od više stotina tisuća pa do milijuna jasenovačkih žrtava, ili pak ta stradanja umanjuju na gotovo zanemarive brojke i tek koju tisuću žrtava i opravdavaju ih na sve načine, svjestan sam da je riječ o nemalim, štoviše da se radi o velikim razmjerima ljudskih stradanja.

Nerijetko za neke navode i podatke Goldstein ne donosi bilješke niti se poziva na izvore i literaturu, pa samo možemo nagađati odakle mu ono što navodi. Kada piše o „kozaračkoj ofenzivi” 1942. godine, navodi: „Njemačko zapovjedništvo cijele akcije, ponajprije general Stahl, pa i general Glaise von Horstenau, temeljem naredbe iz Berlina, snažno je inzistiralo na tome da se zdrave muškarce i žene šalje bez djece kao radnu snagu u [Njemački] Reich. Iako je to bilo protivno ustaškim planovima prema kojima je te ljude trebalo likvidirati, njemačka je volja bila provedena” (str. 550–551). Za tu tvrdnju Goldstein nema nikakve izvore. Koja naredba iz Berlina, kada je i kome upućena, koje „snažno inzistiranje” i kod kojih predstavnika NDH, koji „ustaški planovi”? Gdje su izvori za sve što je naveo? Bojim se da je Goldstein sve navedeno izmaštao, iako ne mogu vjerovati, ali izvora za te smione tvrdnje nije naveo. Kada se okrene stranica 900, na kojoj bi trebali biti izvori za navedeno, u bilješci 148 navodi se članak Nikice Barića „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika,

⁷⁹ Usp. Spomen područje Jasenovac, „Poimenični popis žrtava KCL Jasenovac 1941-1945.”, <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6284>, pristup ostvaren 10. 2. 2019.

⁸⁰ Ivo GOLDSTEIN, „Komisija za Jasenovac: nova besmislena inicijativa šefice države”, <https://www.jutarnji.hr/globus/Globus-komentari/pise-ivo-goldstein-komisija-za-jasenovac-nova-besmislena-inicijativa-sefice-drzave/7321071/>, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

civila i djece”, ali u tom članku nema ništa o „naredbi iz Berlina”, inzistiranju njemačkih generala kod predstavnika NDH i „ustaškim planovima”.

U vezi s preseljavanjem Srba s Kozare u krajeve sjeverno od Save Goldstein na stranici 550 svoje knjige *Jasenovac* piše: „Oko 16.500 Kozarčana raspoređeno je po selima u Slavoniji, Posavini i Moslavini, gdje je zbog mobilizacije muškaraca nedostajala radna snaga.” Goldstein za tu tvrdnju nema nikakvu bilješku i ustvari manipulira jer relevantni izvori pokazuju da je samo na područje Velike župe Bilogora upućeno oko 16.500 osoba iseljenih s područja Kozare. Velika župa Bilogora u Bjelovaru 16. srpnja 1942. izvijestila je MUP NDH da je na njezino područje od 14. do 16. srpnja stiglo 16.500 „zarobljenika” s Kozare, od kojih je 8500 smješteno u Grubišnom Polju, a 8000 u Garešnici. U razna druga mjesta ponajprije Slavonije iseljeno je još na tisuće i tisuće Kozarčana. Tako ih je na područje Lipika upućeno oko 8000, a na područje Požege oko 10.000, ali to vrlo vjerojatno nisu cjeloviti podaci.⁸¹ I sam Goldstein odmah u nastavku, nakon što je naveo da je 16.500 Srba s Kozare raspoređeno u Slavoniji, Posavini i Moslavini, donosi citat iz zapisnika od 30. kolovoza 1942. o stanju izbjeglica s Kozare u kotaru Požega, u kojemu je rečeno da je oko 10.000 izbjeglica s Kozare dopremljeno na područje toga kotara.⁸² Dakle, ukupan broj iseljenih očito je mnogo veći od 16.500, kako to tvrdi Goldstein. To uz dokumente NDH potvrđuju i onovremeni partizanski i komunistički dokumenti. Štab III. operativne zone Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske procjenjivao je sredinom kolovoza 1942. taj broj na „50 do 60.000 hiljada” ljudi⁸³, a Povjerenstvo Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske za Slavoniju procjenjivalo je početkom listopada 1942. da je riječ o „nekoliko desetaka hiljada” osoba.⁸⁴

Goldstein na kraju, „sve u svemu”, zaključuje da su za „više tisuća” Srba s Kozare, a „vjerojatno i do 15.000” njih, jasenovački logori „postali grobnica” (str. 551). Kako je Goldstein došao do proračuna o „vjerojatno” i do 15.000 Srba s Kozare pobijenih u Jasenovcu, to nije objasnio. Ostaje žalostan dojam – Goldstein će umanjiti broj Srba s Kozare koji su preseljeni na područje sjeverno od Save da bi uvećao broj Srba – „vjerojatno i do 15.000” – koji su stradali u Jasenovcu...

Kada je riječ o spašavanju djece s Kozare i ulozi Diane Budisavljević, Goldstein tu neće dopustiti da se dirne u lik i djelo spomenute gospođe, pa na stranici 561 navodi: „Diana Budisavljević natjerala je preko Nijemaca, koji su opet izvršili pritisak, Didu Kvaternika da uz mnogo oklijevanja i uz suglasnost samoga Pavelića odobri izvlačenje djece iz logora.” Razumljivo, ništa što se u ovo ne uklapa neće proći. Izvore koji se ne uklapaju Goldstein je prešutio,

⁸¹ Usp. BARIĆ, „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece”, 81-91.

⁸² MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac. Dokumenta*, knj. I, dok. br. 172.

⁸³ *Grada za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, knj. II (Slavonski Brod: Historijski institut Slavonije, 1963), dok. br. 178.

⁸⁴ *Grada za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, knj. III (Slavonski Brod: Historijski institut Slavonije, 1964), dok. br. 5.

što će njemu „ustaška propaganda” kada on zna pravo stanje stvari... Nema tu spomena da je Ante Pavelić 10. srpnja 1942. rekao njemačkom poslaniku Siegfriedu Kascheu da će djecu s Kozare uzeti u planski odgoj, ni da Lorković (Mladen, a ne Blaž!, napominjem prof. Goldsteinu) piše Paveliću da bi se osim siročadi s Kozare moglo privoljeti roditelje da se preuzme na odgoj i veliki dio ostale djece, čime bi se „pitanje evakuiranih bitno pojednostavilo” (a onda je na tom „privoljavanju” roditelja da predaju djecu radila gospođa Budisavljević). Ne spominje Goldstein ni dopis ministra udružbe Lovre Sušića koji je 1. kolovoza 1942. uputio Ministarstvu zdravstva NDH, ni smjernice ministra Sušića o postupku s tom djecom od 23. kolovoza iste godine.⁸⁵ Što bi se on osvrtao na ono što mu se ne uklapa? Nego, kao i onaj nepotrební navod o leševima u Savi u domobranskim odorama, Goldstein samo sjecne škaricama...

Goldstein se pravedničkim gnjevom oborio na „izvješće Ministarstva udružbe”, pri čemu ne navodi kada je to izvješće nastalo i u kojem kontekstu. Tako proziva to izvješće kada navodi da djeca od roditelja nisu nasilno razdvajana, „što je, naravno, bila laž” (str. 558). Na drugom mjestu Goldstein pikira na „izvješće Ministarstva udružbe” budući da u njemu stoji da u prijevozu djece nije bilo smrtnih slučajeva, pa zakucava zaključkom da je to bila laž i da je samo u prvom transportu iz Jasenovca u Zagreb umrlo 17 djece (str. 562–563).

Ali, gle čuda, u jednom dokumentu, koji Goldstein naravno nije koristio, upravo Lorković (Mladen, a ne Blaž!, za svaki slučaj napominjem još jednom prof. Goldsteinu) 16. srpnja 1942. osobno izvještava – koga? – Antu Pavelića osobno! – o stanju ljudi iseljenih s Kozare, pa navodi: „Prvih dana bilo je teže, te je kod prvog transporta djece u Zagreb u vlaku umrlo 18 djece.”⁸⁶

Goldstein nastupa moralizatorski. Ukazivat će nam on na „bezočne prijevare” (str. 48) i „duboku nemoralnost” (str. 49) vlasti NDH, ocjenjivat će ustaški „vrhunac sarkazma” (str. 539), upozoravat će nas na „prijetvornost” vlasti NDH i „nevjerojatno dvoličnu maniru” njezine propagande (str. 551). Na mnogim mjestima Goldstein će se, neopterećen činjenicama, pravednički svađati s dokumentima NDH, zaključujući da je ono što u njima stoji laž, laž i opet laž, a ta laž kukavički zapomaže pred pravdoljubivom Goldsteinovom analizom.

Od osobe koja toliko moralizira očekivalo bi se da sama neće pribjeći manipulacijama, a još manje izmišljotinama, a pokazao sam koliko je puta Goldstein manipulirao izvorima. Goldstein, uostalom, i sam priznaje da upotrebljava izvore u čiju autentičnost sumnja. Tako spominje „navodno pismo” Andrije Hebranga iz ustaškoga zatvora, a onda ga ipak upotrebljava kao relevantan izvor (str. 388). A kada je našao u tom navodnom pisamcu nešto što mu se sviđa, pa je morao...

⁸⁵ BARIĆ, „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece”, 98-108.

⁸⁶ HR-HDA-227, Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Ured ministra, Dnevno izvješće Ministarstva vanjskih poslova broj 42. Poglavlniku Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb, 16. srpnja 1942.

Ali, kako nas je upozorila Mirjana Gross: „Uostalom, izvori su ‘tvrdoglavi’ i njihovi se iskazi ne mogu promijeniti zbog određenih političkih potreba, ali se zato prerađuju prešućivanjem ‘nepodobnih’ dijelova ili dezinterpretacijom, sve do izmišljanja. Takav postupak, dakako, više nema nikakve veze sa znanošću, ali može bitno utjecati na historijsku svijest određenog razdoblja i prostora.”⁸⁷

No, Goldstein u svojoj knjizi često piše i tvrdi jedno, a u izvorima ili literaturi na koje se poziva u bilješkama stoji nešto sasvim drugo. Primjer takva slučaja jest kada Goldstein raspravlja o mogućem broju Židova žrtava jasenovačkoga logora. Pritom o istraživanjima – izračunu/procjeni Dragana Cvetkovića iz Muzeja žrtava genocida u Beogradu, ustvrđuje: „Cvetkovićeve procjene već na prvi pogled ima slabosti, jer on procjenjuje da je u jasenovačkom logorskom kompleksu ubijeno oko 22.000 Židova, što nije moguće – po općim i višestruko potvrđenim istraživanjima jasenovačkih žrtava, među Židovima nije moglo biti više od 17.000” (str. 790). U bilješci 203 na stranici 931 Goldstein se, da bi potkrijepio navedenu tvrdnju, poziva na „Cvetković, *Stradanje stanovništva NDH u logorima – numeričko određenje*, [str.] 84; Cvetković, *Jasenovac u sistemu stradanja civila u NDH*, [str.] 76, 82; Geiger, *Brojidbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac*, [str.] 231”.

Ne ulazeći ovom prilikom u raspravu o Cvetkovićevim, Goldsteinovim ili nekim drugim izračunima/procjenama o broju Židova žrtava logora Jasenovac, u navedenoj Goldsteinovoj tvrdnji točno je jedino: „što nije moguće.” Jer brojku koju Goldstein pripisuje Cvetkoviću, od „oko 22.000 Židova”, Cvetković nigdje ne navodi niti je ikada navodio. Goldstein je to jednostavno izmislio. Cvetkovićev članak „Stradanje stanovništva NDH u logorima – numeričko određenje” u zborniku radova *Logori, zatvori i prisilni rad u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1941.-1945. / 1945.-1951.*⁸⁸ objavljen je na stranicama 41 do 56, a Goldstein upućuje na stranicu 84! U tom se članku ne spominje brojka od „oko 22.000 Židova”. Ni u članku „Jasenovac u sistemu stradanja civila u NDH – kvantitativna analiza (ili, ponovno o brojevima)”, objavljenom u *Jasenovac. Zbornik radova Četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu*⁸⁹, Cvetković uopće ne spominje „oko 22.000 Židova”. Cvetković u svojim radovima donosi izračun/procjenu od 18.000 do 19.000 Židova žrtava logora Jasenovac, kako i ja prenosim u članku „Brojidbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac,

⁸⁷ GROSS, *Suvremena historiografija*, 380.

⁸⁸ Dragan CVETKOVIĆ, „Stradanje stanovništva NDH u logorima – numeričko određenje”, u: *Logori, zatvori i prisilni rad u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1941.-1945. / 1945.-1951. Zbornik radova*, ur. Vladimir Geiger, Martina Grahek Ravančić i Marica Karakaš Obradov (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010), 41-56.

⁸⁹ Dragan CVETKOVIĆ, „Jasenovac u sistemu stradanja civila u NDH – kvantitativna analiza (ili, ponovo o brojevima)”, u: *Jasenovac. Zbornik radova Četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu*, ur. Zdravko Antonić i Janko Velimirović (Kozarska Dubica; Banja Luka: Javna ustanova Spomen-područja Donja Gradina; Udruženje Jasenovac – Donja Gradina, 2007), 69-82.

1941.-1945. (procjene, izračuni, popisi)”, objavljenom 2013. u *Časopisu za suvremenu povijest*⁹⁰, na stranici 231, na koju u svojoj bilješci upućuje Goldstein. Uostalom, i u zborniku radova *Jasenovac – manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam* JUSP-a Jasenovac iz 2018., u kojem i Goldstein ima prilog,⁹¹ Cvetković u članku „Koncentracijski logor Jasenovac i njegova uloga u uništavanju naroda NDH – izračun mogućeg broja žrtava na temelju djelomično revidiranog popisa iz 1964. godine” precizira svoj izračun/procjenu broja Židova žrtava logora Jasenovac na 17.926 do 19.076.⁹² Goldstein, očito, nije pozorno čitao ili pak razumio što čita, jer se u svojoj knjizi poziva i na ovaj Cvetkovićev članak. Ili su posrijedi drugi razlozi? Rekli bi neki: „vrlo precizno”, „akribično i odgovorno”. Što su ovdje, kao i kod mnogobrojnih drugih sličnih Goldsteinovih „umotvorina”, radili recenzenti njegove knjige, te „prve znanstvene monografije” o logoru Jasenovac, teško je dokučiti.

Začudo, nakon tolikih godina istraživanja Goldstein u svojoj „skrupulozno” i „akribično” napisanoj knjizi *Jasenovac* uopće ne spominje *SS-Obersturmbannführera* Hermanna Aloisa Krumeya, važnog, štoviše nezaobilaznog u prikazu holokausta i poznavanju deportacija Židova i u NDH. Nije jasno kako to da Goldstein nije konzultirao *Enciklopediju holokausta*⁹³, nezaobilaznu za svakoga istraživača holokausta, u kojoj se govori i o ulozi Hermanna Krumeya u tragičnoj sudbini Židova u NDH. Uostalom, *SS-Obersturmbannführera* Krumeya nekoliko puta spominje i Hannah Arendt u svojoj knjizi *Eichmann in Jerusalem*⁹⁴, a spomenut je i u knjigama koje je Goldstein naveo u popisu literature⁹⁵, ali koje je očito površno čitao. Nije Goldstein ni pogledao Arhiv policijskoga izaslanika Njemačkoga poslanstva u Zagrebu Hansa Helma u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, gdje je također mogao pronaći zabilješku o *SS-Obersturmbannführeru* Krumeyu.⁹⁶ A gdje još u arhivima i literaturi

⁹⁰ GEIGER, „Brojidbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941.-1945. (procjene, izračuni, popisi)”, 231.

⁹¹ Ivo GOLDSTEIN, „Zločin i kazna (ili kakva je veza Jasenovca i Bleiburga). Psihološki profili ratnih zločinaca iz logora Jasenovac”, u: *Jasenovac – manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam. Zbornik radova*, ur. Andriana Benčić, Stipe Odak i Danijela Lucić (Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018), 65-85.

⁹² Dragan CVETKOVIĆ, „Koncentracijski logor Jasenovac i njegova uloga u uništavanju naroda NDH – izračun mogućeg broja žrtava na temelju djelomično revidiranog popisa iz 1964. godine”, u: *Jasenovac – manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam. Zbornik radova*, ur. Andriana Benčić, Stipe Odak i Danijela Lucić (Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2018), 193, 195, 198, 201, 206.

⁹³ Primjerice njemačko izdanje: *Enzyklopädie des Holocaust*, Band 2, hrsg. Eberhard Jäckel (Berlin: Argon, 1993), 831.

⁹⁴ ARENDT, *Eichmann in Jerusalem*.

⁹⁵ Primjerice: Carl BETHKE, *(K)eine gemeinsame Sprache? Aspekte deutsch-jüdischer Beziehungsgeschichte in Slawonien, 1900-1945*, Studien zur Geschichte, Kultur und Gesellschaft Südosteuropas, Band 12 (Berlin: Lit Verlag, 2013), 346; Anna Maria GRUENFELDER, *Sustigla ih Šoa. Strani židovski izbjeglice u Jugoslaviji (1933.-1945.)* (Zagreb: Srednja Europa, 2018), 205.

⁹⁶ HR-HDA-1521, Arhiv Helm, kut. 7, br. 154 (zabilješka Hermann Krumey).

ima podataka o *SS-Obersturmbannführeru* Krumeyu neću nabrajati, neka se prof. Goldstein potruđi i pronađe sam.

Dosta prostora posvetio je Goldstein u svojoj knjizi ustaškom prvaku Vladi Singera (1908. – 1943.) i četničkom vojvodi Pavlu Đurišiću (1909. – 1945.), za koje navodi da su ubijeni u logoru Jasenovac (str. 176, 186–189, 199, 436, 442, 444, 446, 454, 729–731). Kada je već tako, nije jasno zašto se Goldstein nije zapitao kako to da Singera i Đurišića više nema na popisu žrtava logora Jasenovac (i Stara Gradiška) Javne ustanove Spomen-područje Jasenovac⁹⁷, ili su za JUSP Jasenovac žrtve logora Jasenovac (i Stara Gradiška) samo oni koji su „podobni”. Usto bi bilo važno saznati kada je i tko uklonio Singera i Đurišića s popisa jasenovačkih žrtava, po čijoj odluci i naredbi. Podsjećam – za svaki slučaj – u ne tako davno objavljenom žrtvoslovu JUSP-a Jasenovac *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.* za Singera je navedeno da je ubijen 1943. u logoru Stara Gradiška ili Jasenovac, a za Đurišića da je ubijen u logoru Jasenovac 1945. godine.⁹⁸

Na početku knjige Goldstein (str. 17) navodi, pozivajući se na jasenovačkoga uznika Iliju Jakovljevića (*Koncligor na Savi*, str. 19), da u budućoj literaturi o ustaškim logorima „izmišljanja ne bi smjelo biti”. Koliko se toga držao sam Goldstein, mislim da na temelju prethodno navedenog postaje prilično jasno.

No, sve spomenute Goldsteinove manipulacije izvorima ili njihovo izmišljanje zapravo je ništa prema, sada već epskoj, „Goldsteinovoj drobilici”.

Nedugo prije objave njegove prve znanstvene i akribične knjige o Jasenovcu Goldstein je u tjedniku *Globus* od 5. svibnja 2018. iznio spasonosnu ideju kojom je objasnio što se dogodilo s mnogobrojnim leševima jasenovačkih logora: „Na samom kraju rata, početkom travnja 1945., vratilo se nekoliko najviđenijih jasenovačkih koljača nakon dvije-dvije i pol godine u Jasenovac, jer su znali točno pozicije masovnih grobnica. Zapovijed je glasila da se ‘tragovi grobova imaju uništiti po svaku cijenu’. U Gradini, na desnoj obali Save, tih je dana oko 500 logoraša ‘spaljivalo leševe i kamufliralo masovne grobnice’. Na željeznim traverzama (koje su neki nazivali ‘roštiljem’) leševi su spaljivani, pa je u grobnice vraćan pepeo. ‘Danima se crni dim zgarišta ljudskih ostataka dizao u nebo’, zapisali su svjedoci. Osim toga, iz [Njemačkog] Reicha su dovezeni strojevi koji su lomili kosti leševa. Kada su patolozi 1964. otvorili neke grobnice, ustanovili su kako su mnogi leševi već ‘istrulili i raspali se’ te kako se ponegdje ‘ljudsko tkivo pretvorilo u sapunastu masu žućkasto-narančaste boje’. A što bi se našlo danas, 75 godina nakon zločina?”⁹⁹

⁹⁷ Usp. Spomen područje Jasenovac, „Poimenični popis žrtava KCL Jasenovac 1941-1945.” / „Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KCL Jasenovac 1941.-1945.”, <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618>, pristup ostvaren 10. 2. 2019.

⁹⁸ Usp. *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, prir. Jelka Smreka i Đorđe Mihovilović (Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 2007), 444, 1510.

⁹⁹ I. GOLDSTEIN, „Komisija za Jasenovac: nova besmislena inicijativa šefice države”.

Priču o navodnim posebnim strojevima iz Njemačkoga Reicha kojima su u Jasenovcu lomili kosti leševa, usitnjavali ih i tako prikrili zločin Goldstein je ponovio 17. lipnja 2018. na Hrvatskoj televiziji, u emisiji *Nedjeljom u 2*. Tada je izjavio: „[Miroslav] Filipović Majstorović [...] je najbolje znao te grobnice. On je išao u Chełmno, kod nacista se instruirati kako se uništavaju leševi, čak su doveli strojeve koji uništavaju kosti. I oni su [...] dakle početkom travnja [1945.], jedno 500 do 600 logoraša je radilo na tom uništavanju, sustavno na uništavanju leševa. Jednim dijelom su oni bili spaljivani, na rešetkama, i onda bi se taj pepeo vraćao u grobnice. Drugim dijelom su, kosti, koje su našli, odnosno iskopali, uništavali u tim strojevima.”¹⁰⁰ Koliko je tih strojeva („drobilica kostiju”) bilo, i kada i kako im se izgubio svaki trag, Goldstein nije objasnio.

Navedenim izjavama o „drobilici” Goldstein je uskovitlao široke narodne mase, kao i pozornost „poštene inteligencije”. Očekivalo se da će u prvoj znanstvenoj, skrupulozno i akribično napisanoj knjizi konačno donijeti konkretne podatke o postojanju njemačke drobilice u Jasenovcu. No, svi koji su to očekivali ostali su razočarani. U knjizi *Jasenovac* Goldstein je cijelu priču ponovno zakukuljio na novi način. Ponavlja da je Zapovjedništvo logora Jasenovac na kraju rata težilo prikriti tragove zločina i da se „tragovi grobova” moraju uništiti po svaku cijenu. Dalje nam objašnjava: „Iako neposrednih dokaza nema, način na koji su ustaše spaljivali leševe u Jasenovcu napadno je sličan metodi spaljivanja leševa koju su nacisti primjenjivali od 1941. (u Babin Jaru i drugdje u SSSR-u).” Zatim Goldstein skrupulozno dodaje da su ustaše o uništavanju leševa „mogli učiti” i od pripadnika SS-divizije *Prinz Eugen*, budući da je među njima bilo i bivših čuvara u logoru Chełmno, gdje su se primjenjivale takve metode, kao i od neke nejasno definirane „druge grupe” Nijemaca koji su potkraj 1943. i početkom 1944. spaljivali leševe u logoru Jajinci kraj Beograda (str. 726–727).

Nije teško doći do osnovnih podataka o Babinu Jaru (ukrajinski: Бабин Яр, ruski: Бабий Яр) i o tome kako su nacisti ondje uništavali tragove svojih zločina.¹⁰¹ Također je lako doći do podataka o njemačkom stroju za drobljenje kostiju, ponajprije na Wikipediji.¹⁰² Taj se stroj na njemačkom jeziku zvao *Knochenmühle*, a na ukrajinskom i ruskom jeziku *костедробилки*. Također su lako dostupni podaci o njemačkom logoru Chełmno (njemački: Vernichtungslager Kulmhof) u okupiranoj Poljskoj.¹⁰³

¹⁰⁰ Usp. „NU2 – IVO GOLDSTEIN”, <https://www.youtube.com/watch?v=-2c79KryKCM>, pristup ostvaren 15. 2. 2019.

¹⁰¹ Usp. „Baby Yar”, https://en.wikipedia.org/wiki/Babi_Yar, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

¹⁰² Primjerice usp. „Holocaust”, <https://de.wikipedia.org/wiki/Holocaust>, pristup ostvaren 10. 2. 2019. i „View of the bone crushing machine used by Sonderkommando 1005 in the Janowska concentration camp to grind the bones of victims after their bodies were burned”, <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa10007>, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

¹⁰³ Usp. „Chełmno extermination camp”, https://en.wikipedia.org/wiki/Chełmno_extermination_camp, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

Nedvojbeno, Goldstein je inspiraciju za rješenje pitanja uklanjanja masovnih grobnica u Jasenovcu našao u poznatoj *Sonderaktion 1005*, u sklopu koje su nacisti od 1942. do 1944. na opisane načine uklanjali masovne grobnice svojih žrtava koncentracijskih logora na istoku okupirane Europe, u Poljskoj i Ukrajini.¹⁰⁴

Goldstein ne samo da u svojoj knjizi nije naveo odakle mu podaci i dokazi za veliko otkriće koje bi objasnilo jednu od najvećih dilema i kontroverzi hrvatske povijesti u vezi s pitanjem gdje su pokopana tijela – prema samome Goldsteinu, oko 90.000 do 100.000 žrtava, nego nakon svega što je prethodno iznio u javnosti, u knjizi *Jasenovac*, ponavljam i naglašavam, uopće nije spomenuo njemačke strojeve za drobljenje kostiju. Nevjerojatno! Goldstein nije naveo ni na temelju kojega je izvora izrekao da je Miroslav Filipović Majstorović posjetio Chełmno. U svojoj najnovijoj knjizi time ustvari potvrđuje da je sve što je u vezi s time prije tvrdio zapravo laž, budući da piše da nema neposrednih dokaza da su ustaše od nacista „učili” kako uništavati leševa (str. 726).

Ipak, Goldstein ne odustaje, pa navodi da su ustaše o spaljivanju leševa mogli „naučiti” od, primjerice, pripadnika njemačke SS-divizije *Prinz Eugen* jer su neki od njih prethodno služili u logoru Chełmno. Za tu pretpostavku, razumljivo, Goldstein nema nikakvih izvora. Zašto bi borbena SS-postrojba uopće imala kontakt i suradnju s Ustaškom obranom, a koja je povezana s vođenjem samoga Jasenovca? Dakle, umjesto da se barem u knjizi ispriča što je izmislio njemačke strojeve za lomljenje kostiju ljudskih leševa, da se ispriča što je tvrdio da je Miroslav Filipović Majstorović posjetio Chełmno, on nastavlja sa svojim konstrukcijama...

U znanstvenom pristupu sve tvrdnje i navodi, pa i o logoru Jasenovac, trebali bi imati i vjerodostojnu potvrdu – „izmišljanja ne bi smjelo biti”. No, Goldstein očito ne raspolaže nikakvim konkretnim izvorima da je u Jasenovcu korišten spomenuti njemački stroj iako je o tome trubio u svojim medijskim istupima. Možda je i on shvatio da izmišljanje mora imati neke granice? Ne raspolaže Goldstein ni bilo kakvim konkretnim izvorima da su ustaše „mogli učiti” bilo što od pripadnika SS-divizije *Prinz Eugen*. Ipak, bojim se, navedene Goldsteinove tvrdnje mnogi će „objeručke prihvatiti” te uporno ponavljati bez obzira na to što Goldstein za to nema relevantnih izvora.

Tako se Goldstein zapravo visoko pozicionirao u katalogu raznoraznih izmišljotina o logoru Jasenovac. Ali, ono za što Goldstein nema izvora on će pronaći u svom umu. Dakle, spasonosna formula kojom se koristi u pomanjkanju vjerodostojnih, pa i bilo kakvih pokazatelja jednostavna je – ono čega nema moguće je izmaštati. Znanstveni pristup? Možda za Goldsteina! No, Goldstein nije usamljen.

¹⁰⁴ Usp. „Sonderaktion 1005”, https://de.wikipedia.org/wiki/Sonderaktion_1005, pristup ostvaren 10. 11. 2018. ili https://en.wikipedia.org/wiki/Sonderaktion_1005, pristup ostvaren 10. 11. 2018.

Nije trebalo dugo čekati i jedan od Goldsteinovih vjernih i nepokolebljivih istomišljenika, koji se iskazao i kao recenzent njegove knjige *Jasenovac*, povjesničar Goran Hutinec (Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), u tjedniku *Nacional* od 15. siječnja 2019. ponovio je Goldsteinovu priču o načinu uklanjanja leševa jasenovačkih logoraša iz masovnih grobnica.¹⁰⁵

Uopće ne sumnjam da su postojale i masovne grobnice jasenovačkih logoraša – to potvrđuju mnogobrojni izvori. Ali Hutinčevo „senzacionalno otkriće” zračne snimke Jasenovca iz siječnja 1945. (na kojoj se vidi malo ili gotovo ništa – odnosno svatko vidi što mu je drago) to uopće ne potvrđuje. Hutinčeva objašnjenja u vezi s važnošću pronađene zračne snimke, a i da ne zaboravim posebno naglasiti – načinom uklanjanja leševa jasenovačkih logoraša – iznese na u *Nacionalu* najobičnija su nagađanja. Ako pak povjesničar Hutinec, ili tko drugi, i vidi na toj zračnoj snimci masovne grobnice, baš sumnjam da su bile ondje gdje ih on u svojoj fantaziji smješta. Hutinčeva je priča – da budem izravan – preuveličana i krajnje *posrbljena*. Kako je Hutinec najavio da će napisati i objaviti znanstveni rad u kojemu će detaljno prikazati tko je, kada i kako uklonio jasenovačke masovne grobnice, nije teško pretpostaviti tko će biti recenzent koji će dati pozitivno mišljenje.

Izraelski povjesničar Gideon Greif, autor – na sreću svih nas – u Srbiji nedavno objavljene knjige *Jasenovac – Auschwitz of the Balkans*¹⁰⁶, u kojoj je skrupulozno pobrojio da su ustaše izmislili ukupno 57 metoda sadističkoga ubijanja svojih žrtava, prije svih Srba, i ustvrdio da je u Jasenovcu „ubijeno možda i 800.000 Srba, Jevreja i Roma”, iznosi mišljenje da „novi snimci otkrivaju i novu činjenicu, to jest, postojanje mnogo većih masovnih grobnica rasutih na površini od najmanje deset kvadratnih kilometara. Ti snimci su jedan od konačnih dokaza na osnovu kojih ćemo, bojim se, morati čak da povećamo broj ubijenih u Jasenovcu sa 700.000 ili 800.000, što su današnje procene”.¹⁰⁷ Ako Greif kao „svetski priznati izraelski ekspert za Aušvic i ostale fabrike smrti u Drugom svetskom ratu”, kako ga u Srbiji predstavljaju, ima pravo – Goldsteinove „drobilice” imale bi smisla. Jedina je nevolja što Greif smatra da je Goldstein revizionist i proziva ga da je „na liniji [je] narativa države Hrvatske – 83.000 žrtava”.¹⁰⁸ – Najbolje bi bilo da se Goldstein, Hutinec i Greif sastanu i dogovore o broju, veličini

¹⁰⁵ Usp. Zrinka VRABEC MOJZEŠ, „Goran Hutinec intervju. ‘Otkrio sam američke snimke koje pokazuju da su u Jasenovcu postojale masovne grobnice’”, *Nacional* (Zagreb), br. 1082, 15. 1. 2019., 15-18.

¹⁰⁶ Gideon GREIF, *Jasenovac – Auschwitz of the Balkans. The Ustasha Empire of Cruelty* (Beograd: Knjiga komerc, 2018).

¹⁰⁷ [Gideon Grajf:] „U Jasenovcu je ubijeno možda i 800.000 Srba, Jevreja i Roma, o tome se NE SME ČUTATI”, <https://www.blic.rs/vesti/svet/u-jasenovcu-je-ubijeno-mozda-i-800000-srba-jevreja-i-roma-o-tome-se-ne-sme-cutati/r7h3pn8>, pristup ostvaren 15. 2. 2019.; Slobodan KLJAKIĆ, „Intervju: Profesor Dr Gideon Grajf, dobitnik Sretenjske zlatne medalje. Zajednički bedem pred revizijom prošlosti”, <http://www.politika.rs/scc/clanak/422959/Zajednicki-bedem-pred-revizijom-proslosti>, pristup ostvaren 15. 2. 2019.

¹⁰⁸ Gideon GRAJF, „Jasenovac – Aušvic Balkana. Kontroverze o broju žrtava”, *Politika* (Beograd), br. 37809, 15. i 16. 2. 2019., 19.

i rasprostranjenosti masovnih jasenovačkih grobnica i načinima na koji su ih ustaše uklanjali. Ustvari mogu pozvati i Vasilija Krestića, Srboljuba Živanovića, Romana Lejaka i Stjepana Razuma, a i druge istinoljubive znalce, pa će valjda udruženim snagama donijeti neki pametan zaključak.

Ova najnovija Goldsteinova knjiga, kao uostalom i sve njegove prethodne knjige, u raznoraznim sklonim mu medijima najavljivana je godinama unaprijed. Praćeno je njezino nastajanje i Goldsteinovi istraživački napori. Kao da je riječ o dugo iščekivanom muškom prvorođenčetu u kraljevskoj obitelji. Najavljivano je da će to biti najbolja knjiga o logoru Jasenovac i „zadnja riječ” o toj temi. Sve je intenzivirano koji dan prije no što je dugo iščekivani prvorođenac ugledao svjetlo dana i kada je Goldsteinova knjiga („prva znanstvena monografija” o logoru Jasenovac) na sreću svih nas objavljena, uslijedili su – kako u takvoj prigodi i priliči – mnogobrojni neumjereni hvalospjevi.

Neposredno po objavljivanju Goldsteinove knjige *Jasenovac* Robert Bajruši u *Jutarnjem listu* od 11. studenog 2018. ustvrdio je: „Knjiga Ive Goldsteina najvažniji je publicistički naslov izdan ove godine u Hrvatskoj.”¹⁰⁹ Rekli bi neki – to je i uputa da bi Goldsteinovu knjigu *Jasenovac* trebalo predložiti za barem jednu od prestižnih hrvatskih znanstvenih nagrada, a moguće je i novi poticaj za primanje Goldsteina u HAZU. Miljenko Jergović ustvrdio je pak u zagrebačkom *Jutarnjem listu* od 20. studenog 2018. da je Goldsteinova knjiga: „Vrlo precizan, dokumentiran i do krajnje mjere objektiviziran portret najmarkantnijeg koncentracijskog logora u Europi sa zapovjedništvom koje nije bilo njemačko.”¹¹⁰

Predstavljanje Goldsteinove knjige *Jasenovac* 21. studenog 2018. u Novinarskom domu u Zagrebu hrvatski je tisak popratio hvalospjevno. Tako je, primjerice, *Novi list* izvijestio člankom naslovljenim „Znanstvena monografija. Knjiga koja izaziva noćne more. ‘Jasenovac’ Ive Goldsteina ‘dobra brana negacionizmu’”.¹¹¹

Nedvojbeno je nakana upornih pojedinaca i skupina u javnosti stvoriti dojam da je Goldsteinova knjiga *Jasenovac* kruna njegovih istraživanja, štoviše zadnja znanstvena riječ o naslovljenoj temi. Tako je smišljena i u Vijećnici Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 13. prosinca 2018. održana tribina „Historija u društvu” znakovitog (pomalo i smiješnog) naziva

¹⁰⁹ Robert BAJRUŠI, „Knjiga Ive Goldsteina najvažniji je publicistički naslov izdan ove godine u Hrvatskoj”, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/knjiga-ive-goldsteina-najvažniji-je-publicistički-naslov-izdan-ove-godine-u-hrvatskoj/8041322/>, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

¹¹⁰ Miljenko JERGOVIĆ, „Interliber je bio tržnica starog papira, a ne sajam knjižnih noviteta”, <https://www.jutarnji.hr/komentari/interliber-je-bio-trznica-starog-papira-a-ne-sajam-knjiznih-noviteta/8075915/>, pristup ostvaren 20. 11. 2018.

¹¹¹ Boris PAVELIĆ, „Znanstvena monografija. Knjiga koja izaziva noćne more. ‘Jasenovac’ Ive Goldsteina ‘dobra brana negacionizmu’”, <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/KNJIGA-KOJA-IZAZIVA-NOCNE-MORE-Jasenovac-Ive-Goldsteina-dobra-brana-negacionizmu>, pristup ostvaren 25. 11. 2018.

Jasenovac Ive Goldsteina – što poslije?, na kojoj je uz Goldsteina sudjelovalo nekoliko povjesničara, njegovih istomišljenika.¹¹²

Miljenko Jergović, kao najuporniji promicatelj lika i djela Ive Goldsteina, hvalospjeve ponavlja, pa nas 2. siječnja 2019. uvjerava: „Knjiga Ive Goldsteina ‘Jasenovac’ ne samo da je sjajno izvedena povijesna sinteza istraživanja ‘balkanskog Auschwitz’a i svojevrsni dovršetak onog na čemu su radile generacije povjesničara [*sic!*] i o čemu su svjedočili preživjeli logoraši, među njima i neki od najznačajnijih hrvatskih pisaca našega vijeka (Ilija Jakovljević), nego je riječ o knjizi vrlo snažnog katarzičkog potencijala, koja predstavlja svojevrsnu branu pred nadirućim povijesnim revizionizmom i pred histerijom novokomponiranih pravednika i nedužnika. Narodna čast brani se načinom na koji se pojedinac odnosi prema narodnoj sramoti. Ivo Goldstein od takvih je hrvatskih pojedinaca, i on Hrvatsku čini ponešto boljom i čestitijom zemljom. [...]”¹¹³

Goldstein na kraju svoje najnovije knjige kaže da je njezina „intencija” bila da „suzi prostor lažima” o Jasenovcu. A kada pogledate „jasenovačkoj istini u oči”, poručuje nam Goldstein, „onda Hrvatsku činite manje strašnim mjestom” (str. 800–801). Pa, Hrvatska, bojim se, zaista jest prilično strašno mjesto ako redovni profesor Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu („najvažniji povijesni odsjek u Republici Hrvatskoj”, „najstarija i najveća hrvatska znanstveno-nastavna institucija koja obrazuje buduće nastavnike povijesti”) u svojoj knjizi može pisati na način opisan u ovom prikazu. Kada sam svojedobno pisao o nekim drugim Goldsteinovim umotvorinama,¹¹⁴ naveo sam – a ovdje ponavljam – da je netko mudar izrekao da su naši povjesničari u mnogo slučajeva veća sramota od naše povijesti.

Kurz und klar – brojni su nedostaci najnovije Goldsteinove knjige *Jasenovac*, kompendija svakovrsnoga neznanja, nestručnosti i šlamperaja, i daleko, predaleko, odvelo bi nas nabranje svih činjeničnih grešaka i interpretacijskih improvizacija – svih netočnosti, neistina, poluistina i besmislica. U ovom osvrtu [koji je ustvari samo *eine kleine Einführung* o Goldsteinovim znanstvenim doprinosima] naveo sam samo neke važnije i najslikovitije primjedbe.

I da ne zaboravim – nakon mojih nedavno objavljenih kraćih osvrti i primjedbi na njegovu knjigu *Jasenovac*¹¹⁵ Goldstein je, kako saznajem, za srbi-

¹¹² „Tribina ‘Historija u društvu’: ‘Jasenovac’ Ive Goldsteina – što poslije?”, <http://www.historiografija.hr/?p=12777>, pristup ostvaren 15. 12. 2018.

¹¹³ Miljenko JERGOVIĆ, „15 knjiga zbog kojih mi je valjala 2018. godina”, <https://www.jergovic.com/ajfelov-most/15-knjiga-zbog-kojih-mi-je-valjala-2018-godina/>, pristup ostvaren 5. 11. 2018.

¹¹⁴ Usp. Vladimir GEIGER, „Goldsteinologija: Biseri za nezaborav. Krivotvorenje je intelektualni prijestup”, *Hrvatsko slovo* (Zagreb), br. 790, 11. 6. 2010., 14.

¹¹⁵ Vladimir GEIGER, „‘Znanstvena’ monografija o Jasenovcu. Goldsteinovo pomanjkanje izvora i vjerodostojnih pokazatelja. Ivo Goldstein, Jasenovac, Fraktura i Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Zaprešić – Jasenovac, 2018.”, *Hrvatsko slovo*, br. 1232, 30. 11. 2018., 14 i 19 i Vladimir GEIGER, „Kapitalno djelo hrvatske trivijalne historiografije. Ivo Goldstein, *Jasenovac*,

jansko izdanje¹¹⁶ ove njegove knjige – “prve znanstvene monografije” o logoru Jasenovac, u žurbi unosi ispravke najkрупnijih netočnosti na koje sam tada upozorio. To je još jedan dokaz njegove skrupuloznosti i akribičnosti.

U recenziji srbijanskog izdanja Goldsteinove knjige *Jasenovac* prof. Du-bravka Stojanović (Odeljenje za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu) ustvrđuje: „Posedujući izuzetno raznovrsnu građu i, posebno, primenjujući nove naučne metode, Goldstein je rekonstruisao i život u logoru, od načina ubijanja zarobljenika do mnogih podataka iz svakodnevnog života. Zahvaljujući dugogodišnjem radu na pitanjima Holokausta, Goldstein je uspeo da logor Jasenovac uklopi u evropski kontekst masovnih uništenja „nepoželjnih“ naroda i da ga time stavi u tokove evropske i svetske istorije.“ Koje su to „nove naučne metode“ i o kakvim je „tokovima evropske i svetske istorije“ riječ vjerojatno je uz prof. Stojanović nekome i jasno. Meni nije.

Mnogo toga o logoru Jasenovac izrečeno je i napisano „napamet“, i u javnosti i medijima, pa i u historiografiji, bez zadržke ponavljaju se i slijeva i zdesna olako iznesene tvrdnje i navodi. Činjenice o logoru Jasenovac od početka su kontaminirane, a svjedoci smo kontaminacije s raznih strana kojoj se teško nazire kraj. Nedvojbeno, točno ustanovljivanje činjenica o logoru Jasenovac moguće je jedino provjerom i potvrdom svih navoda i podataka. To pak zahtijeva vremena, truda i odgovornosti.

U istraživanju žrtava logora Jasenovac i razmjera počinjenih zločina problem je najčešće pomanjkanje ne samo izvora i vjerodostojnih pokazatelja nego i „dobre volje“, a i „zdrave pameti“ da se određena pitanja valjano obrade. U svojoj najnovijoj knjizi *Jasenovac* Goldstein nije pokazao ni „dobre volje“ ni „zdrave pameti“, naprotiv i dalje nas *lobotomizira* iskazujući sve osim spremnosti i sposobnosti znanstvenoga pristupa.

VLADIMIR GEIGER

Fraktura i Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, Zaprešić – Jasenovac, 2018.”, *Politički zatvorenik* (Zagreb), br. 277, listopad-studeni-prosinac 2018., 23-28.

¹¹⁶ Ivo GOLDSTEIN, *Jasenovac* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2019).